

Transition Lab for Sustainability: from Grassroots Initiatives towards System Change

Onderzoek naar een optimale ondersteuning voor opschalende bottom-up duurzaamheidsinitiatieven

Inleiding

Als onderdeel van het Transitielab is een onderzoek gedaan naar de relatie tussen bottom-up duurzaamheidsinitiatieven (BDI's) en systeemspelers, met de focus op de facilitering van de BDI's.

BDI's zijn thematisch en qua werkwijze allemaal verschillend. Sommigen gaan net van start, anderen zijn opgeschaald tot professioneel of zelfs commercieel. Daarmee zijn hun behoeften aan ondersteuning ook zeer uiteenlopend. Bovendien willen of kunnen lang niet alle BDI's opschalen en dat kan allerlei redenen hebben. In het Transitielab kijken we echter alleen naar BDI's die willen groeien. Met elkaar gemeen hebben die dat uit hun midden **sociaal ondernemers** opstaan of dat die aanhaken. Zonder ondernemingszin kunnen BDI's moeilijk opschalen. Tezamen zorgen zij voor o.a. een leeromgeving, professionalisering en netwerken.

Systeemspelers zijn overheden, bedrijven, kennisinstellingen en ngo's die de BDI's faciliteren of frustreren, of er (nog) geen bemoeienis mee hebben. Binnen de spelregels van het systeem doen zij vaak heel veel om BDI's te versterken en te verbinden. Zij hebben daarnaast mogelijkheden om invloed uit te oefenen op de spelregels van het systeem, waardoor de habitat voor BDI's geoptimaliseerd wordt.

Behoeften en ondersteuning

De focus in het onderzoek ligt op de behoeften van BDI's. Vanuit die behoeften wordt er gekeken naar het faciliteringsaanbod van de systeemspelers, de moeilijkheden die het systeem met zich meebrengt en de noodzaak om de ruimte in het systeem te vergroten. Op deze manier wordt het mogelijk voor BDI's om te groeien en bloeien en daarmee een grote rol te spelen in het ontwikkelen van duurzaamheid.

Literatuur, enquête en gesprekken

In hoofdstuk 1 worden artikelen, onderzoeken en andere stukken samengevat en hier en daar voorzien van opmerkingen van de onderzoeker. Enkele artikelen hebben betrekking op de situatie in de stad Utrecht, andere op heel Nederland of 'de wereld'.

Hoofdstuk 2 betreft een beperkt marktonderzoek uit 2015 naar de behoeften van BDI's, en gesprekken die zijn gevoerd met BDI's, facilitatoren en systeemspelers. Hierbij de opmerking dat dit onderzoek geen compleet beeld levert van al het faciliteringsaanbod dat er is. In hoofdstuk 2.2. staat wel een redelijk complete opsomming van facilitatoren in de provincie Utrecht, maar die zijn niet allemaal onderzocht.

Verder is de rol van volksvertegenwoordigers niet goed onderzocht.

Voor de rol die kunstenaars kunnen spelen wordt verwezen naar de rapportage van het Transitielab.

Louis de Jel
november 2017

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Literatuuronderzoek	3
Hoofdstuk 2 Gesprekken en marktonderzoek	27
2.1. Gesprekken met BDI's	27
2.2. Marktonderzoek	29
2.3. Gesprekken met facilitatoren en systeemspelers	32
Samenvatting	43
Bijlage 1 De economiekring	45
Bijlage 2 Praatstuk voor de gesprekken	46

Hoofdstuk 1 Literatuuronderzoek

Albert Koers en Rob Rietveld:

Burgermacht en publieke besluitvorming over ruimtelijke plannen en projecten. Voorstellen vanaf de frontlijn tussen overheid en burger (12 december 2016)

Er is een historisch gegroeid wantrouwen over en weer tussen overheden en burgers. Burgers zijn boos over hoe overheden hen behandelen. Ze mogen 1 keer per 4 jaar hun stem laten horen, verder hebben ze eigenlijk geen stem meer.

Overheden en bedrijven laten zich echter wel voortdurend horen. Bijvoorbeeld door in te grijpen in de leefomgeving van burgers, denk aan windturbines, snelwegen, dijkversterking etc. Dat soort plannen komt zelden van burgers. Overheden en bedrijven benoemen iets als probleem en timmeren vervolgens samen een oplossing dicht. Of burgers ook vinden dat er een probleem is komt niet aan de orde. Die worden op het eind van de procedure opgeroepen om naar een informatieavond te komen. Burgers kunnen hooguit juridisch bezwaar maken met de trits Zienswijze-Beroep-Bezwaar. En dat verlies je meestal.

Niveau Participatievorm

Burgermacht

- 8 Samenwerking met burgers als opdrachtgever
- 7 Samenwerking met burgers als grootste belanghebbende
- 6 Samenwerking met burgers als erkend medebelanghebbende

Nepparticipatie

- 5 Inspraak voor/door burgers
- 4 Consultatie van burgers
- 3 Informatie aan burgers

Non-participatie

- 2 Opvoeding van burgers
- 1 Manipulatie van (onderkende) belangen burgers

De participatieladder van Arnstein (1969)

Citaat:

- “Bij 1 en 2 gaat het om op z’n best om PR: burgers moeten in het gelid worden gezet (even wat “draagvlak” regelen) en “genezen” worden van hun onwetendheid. Dus non-participatie.
- Bij nepparticipatie - 3 t/m 5 - lijkt het alsof burgers iets in te brengen hebben, maar in feite gaat het om lege rituelen - “window dressing”. Politici en bestuurders houden alle macht en zeggenschap aan zichzelf.
- Pas vanaf trede 6 krijgen burgers echt positie en invloed. Zij worden erkend als belanghebbende en hebben dus een recht om mee te doen in de besluitvorming, waarbij dat “recht” kan variëren van aanspraak op een stoel aan tafel tot een eigen bevoegdheid om besluiten te nemen.”

Vanaf trede 6 gaat zeggenschap ten koste van de macht van de overheid en dat is daarom lastig. Er komt dan stevige weerstand van gevestigde commerciële en bestuurlijke belangen.

De auteurs pleiten voor burgeremancipatie waarbij burgers gelijkwaardige macht krijgen als overheden en bedrijven. Dan kan er wederzijds vertrouwen groeien tussen burgers en overheid.

Sarah Rach et al.:

Stadmakers in Nederland. Welke (kennis-)infrastructuur helpt bottom-up initiatieven bij het realiseren van maatschappelijke vernieuwing? DRIFT, Kennisland en Pakhuis de Zwijger (2016)

Aangeraden wordt om de gehele versie te lezen op: https://www.kl.nl/wp-content/uploads/2016/09/Stadmakers_in_Nederland.pdf

160 'stadmakers' (dit zijn BDI's en startups in de stad) uit heel Nederland deden mee met de Challenge Stad van de Toekomst.

In de ogen van veel stadmakers schiet het huidige systeem tekort op belangrijke maatschappelijke waarden als sociaal, inclusief, groen en post-kapitalistisch en heeft het geen antwoorden op vraagstukken als leegstand, klimaatverandering en segregatie. Ook zijn klassieke verdienmodellen en wet- en regelgeving volgens hen achterhaald. Stadmakers delen de ambitie bij te dragen aan systeemverandering die andere waarden en werkwijzen centraal stelt: duurzaam, circulair, slimmer, meer verbonden, integraal.

Veel stadmakers geven aan daarbij een spagaat te ervaren. Ze streven naar een nieuw systeem dat een andere logica volgt maar zijn gebonden aan de normen en werkwijzen die gelden binnen de huidige samenleving. Hierdoor kunnen ze niet om de gevestigde orde heen. Stadmakers zijn verbonden in de zoektocht naar een niche waarbinnen zij, afgeschermd van het huidige systeem, kunnen experimenteren. Zij komen vaak dezelfde uitdagingen tegen bij het creëren van deze innovatieruimte.

Vanwege het streven naar 'radicale vernieuwing' is bovendien regelmatig sprake van een ambivalente en soms wantrouwige houding tegenover overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen. Dit wantrouwen wordt wel eens versterkt door het gevoel voor een karretje gespannen te worden. Stadmakers bleken tijdens de Challenge opvallend kritisch op (lokale) overheden en bedrijven omdat die maatschappelijke initiatieven zouden gebruiken voor een innovatief imago maar in de praktijk weinig hulp en ondersteuning bieden.

Transities & niche-regime-interactie

Elk maatschappelijk systeem baseert zich op een stabiele macht en een dominant regime. Dit systeem zet alle middelen in om de status quo te handhaven. Daarnaast zijn er niches. Dat zijn radicale, innovatieve en afwijkende culturen, structuren en werkwijzen die krachtig genoeg zijn om het bestaande regime binnen te dringen. Veel systemen bereiken het moment dat ze los komen te staan van mens en omgeving. Er ontstaat een kantelpunt, ze worden dan vatbaar voor de innovaties en impulsen vanuit niches. Vaak proberen ze zich te verdedigen door de eigen routines verder te perfectioneren, maar de druk blijft almaar oplopen. Dat komt door veranderingen in de omgeving (macroniveau) en radicale vernieuwingen van onderop (microniveau). Dit is het moment dat de radicale niches stilaan door het heersende systeem worden opgenomen, waardoor het regime nog verder afbrokkelt. Uit deze co-evolutie van niches en regime groeien de contouren van een nieuw systeem. De kantelfase is bereikt, het oude systeem kiepert om.

Jan Rotmans, In het oog van de orkaan – Nederland in transitie.

Stadmakers jagen systeemverandering aan en proberen ruimte te creëren voor zichzelf. Er zijn 4 terreinen waar ruimte nodig is en waar obstakels worden ervaren.

1. Juridische ruimte

De ervaring van stadmakers is dat overheden wel bereid zijn om de regelgeving nader toe te lichten maar zich zelden opstellen als partner die actief mee wil werken aan de aanpassing ervan. Een mogelijkheid om deze hindernis te omzeilen is het (tijdelijk) instellen van een regelluwe zone. Een regelluwe zone biedt tegelijkertijd een kans om mogelijkheden voor alternatieve regelgeving te verkennen.

2. Financiële ruimte

Met hun initiatief willen stadmakers een bijdrage leveren aan de samenleving, tegelijkertijd moeten daar inkomsten aan zijn verbonden – het is immers hun werk, geen liefdadigheid.

Meer traditionele subsidieverstrekkingen of investeerders weten sectoroverstijgende impact en maatschappelijke waarde nog niet altijd te waarderen. Initiatieven zoals Social Impact Ventures NL proberen hierin een brug te slaan en zo nieuwe financiële ruimte voor innovatie te creëren. In algemene zin lijkt financiering voor veel stadmakers een prangend vraagstuk. Vaak lukt het wel om startfinanciering te vinden maar blijkt het vervolgens lastig om verder te groeien.

Waar haal je de inkomsten vandaan als je je richt op kansarme groepen? Terwijl sponsors en publiek hun bijdrage leveren, stuiten sommige initiatieven bij overheden op de verkokering met 'potjes' die beschikbaar zijn voor specifieke doeleinden en zich niet schikken aan integrale meerwaarde.

Voor het merendeel van de onderzochte stadmakers staat maatschappelijke impact centraal. Met creativiteit, flexibiliteit en soms kunst- en vliegwerk wordt die gerealiseerd. De initiatieven nemen maatschappelijke taken over die voorheen bij professionals en overheden berustten, maar worden hier niet voor betaald uit de potten die daarvoor bestemd zijn omdat ze bijvoorbeeld geen traditionele welzijnsorganisatie zijn of omdat de mankracht, middelen of capaciteiten ontbreken om impact te meten op de wijze die door overheden wordt verlangd.

Het delen van kennis wordt door stadmakers gezien als manier om financiële opbrengsten te genereren. Het pionieren brengt inzichten met zich mee die waardevol zijn voor andere stadmakers, overheden en bedrijven. Het delen van kennis past bij de overtuiging van stadmakers dat een betere stad gezamenlijk moet worden opgebouwd en dat iedereen daarbij elkaars kennis nodig heeft. In de praktijk betekent dit dat kennis nog weinig wordt vermarkt. Stadmakers worden bijvoorbeeld door lokale partijen regelmatig gevraagd om over hun initiatief en inzichten te vertellen, maar hier staat zelden een marktconforme bijdrage tegenover. Dat geldt te vaak ook nog voor initiatieven als het geven van workshops aan (jonge) ondernemers, cursussen waarin zij hun werkwijze en concept delen met geïnteresseerden of rondleidingen aan schoolklassen.

Een andere opgave binnen het thema financiële ruimte zijn de gelden die op Europees niveau beschikbaar zijn. Hierbij is het lastig "om de juiste ingang te vinden." Zelf hebben stadmakers wel ideeën om dit probleem op te lossen. Zij denken bijvoorbeeld aan "loketten voor stadmakers" of "een innovatieloket", waarin de overheid ondersteunend optreedt om de ingewikkelde weg naar Europese subsidie samen af te leggen. Dit vraagt ook om expertise bij de overheid om een constructief gesprek te voeren over de mogelijkheden voor innovatie-experimenten. Een van de finalisten van de Challenge heeft goede ervaringen met een innovatiemakelaar uit het topsectorenbeleid die de stappen inzichtelijk maakte. Deze innovatiemakelaar was helaas maar voor bepaalde tijd aangesteld.

3. Institutionele ruimte

Gevestigde partijen spelen een belangrijke rol in de levensvatbaarheid van bottom-up-initiatieven. Vaak leveren initiatieven een gevecht om de gangbare hiërarchische werkwijzen, culturen en mechanismen in hun sector(en) te doorbreken. Het is voor de relatief kleine nieuwkomers lastig om binnen deze context met een alternatief voet aan de grond te krijgen. Specifiek voor de initiatieven van stadmakers is daarbij dat ze een maatschappelijk vraagstuk aankaarten en dat het dus niet evident is dat regimespelers (nog altijd) het algemeen belang vertegenwoordigen.

Voor gemeenten staat het ondersteunen en faciliteren van maatschappelijk initiatief soms op gespannen voet met de traditionele wijze waarop zij tot voor kort opereerden, als wetgever en financier. Nieuwe structuren, culturen en werkwijzen zijn nodig om de nieuwe rol van gemeenten en de relatie tussen stadmakers en gemeenten vorm te geven en tot een succes te maken. Om die nieuwe rol van gemeenten handen en voeten te geven, is vanuit de gemeente 'aansluitingsvermogen' nodig.

4. Mentale ruimte

Mentale ruimte omvat de capaciteit om out of the box te denken en te reflecteren op de eigen onderneming en het eigen doen en laten. Voor een levensvatbaar initiatief is het van belang dat stadmakers tijd en ruimte vinden om zich te positioneren, om strategische keuzes te maken en hun initiatief een bepaalde mate van professionaliteit te geven. Daarbij helpen bijvoorbeeld ervaringen van anderen, training, coaching en scholing.

Het is verleidelijk om van stadmakers te verwachten dat ze professionaliseren, om zo een volwaardige gesprekspartner te worden voor regimespelers en financieel levensvatbaar te zijn. Een minimum aan professionaliteit is inderdaad nodig. Tegelijkertijd ligt daar vaak niet de kracht van een bottom-up-initiatief en kan het zelfs afbreuk doen aan het draagvlak dat ervoor bestaat. Nadruk op een benodigde professionaliteitsslag kan door stadmakers worden opgevat als 'het zich moeten voegen naar de wetmatigheden van regimespelers' en de afstand tot hen juist vergroten.

5. Innovatieruimte

Voor alle vier bovengenoemde terreinen geldt dat de ruimte niet vanzelfsprekend wordt gevonden en gecreëerd. Het vereist inspanningen van stadmakers om innovatieruimte in hun praktijk te creëren. De relatie stadmakers-regimespelers-samenleving is complex. Omdat het maatschappelijke opgaven betreft, zetten zowel regimespelers als stadmakers zich in voor het algemeen belang. Stadmakers streven weliswaar naar samenwerking en cocreatie, tegelijkertijd speelt het vraagstuk van positionering daarbij altijd een rol. Stadmakers die te nauw aanschurken tegen 'het regime', lopen het risico daar onderdeel van te worden en hun kracht of eigenheid te verliezen. Tegelijkertijd is het de vraag of het zich enkel afzetten tegen regimespelers in de Nederlandse context resultaat oplevert.

Dit spanningsveld is bijvoorbeeld aan de orde bij het in kaart brengen van de maatschappelijke waarde. Vanuit regimespelers wordt doorgaans veel belang gehecht aan het inzichtelijk krijgen van de meerwaarde. Dit is de basis voor financiële ondersteuning en voor het wel of niet omarmen van een initiatief. Tegelijkertijd bestaat er niet altijd een gemeenschappelijk idee over waarde en is de meetbaarheid daarvan problematisch. Initiatieven die erin slagen (overtuigende) data over reikwijdte en impact aan te leveren, zullen door regimespelers eerder worden omarmd. Tegelijkertijd kan dit betekenen dat ze meegaan in de methodiek en uitgangspunten van het regime, terwijl hun initiatief ooit ontstond als alternatief.

Hoofdstukken 5 en 6 over lerende netwerken zijn belangrijk, maar worden hier niet uitgebreid besproken. Hierover slechts enkele opmerkingen.

Netwerken zijn belangrijk als omgeving voor uitwisseling tussen BDI's, en voor het samen delen, leren en samenwerken tussen BDI's en systeemspelers.

Er zijn professionele intermediairs nodig voor het organiseren, opbouwen, ondersteunen en methodisch (bege)leiden van lerende netwerken. Een dergelijke functie zou continu aangeboden moeten worden via een "innovatieloket" waar dusdanige expertise aanwezig is die recht doet aan de rol die stadmakers vervullen in maatschappelijke innovatie.

Opmerking

Er worden terecht hoge eisen gesteld aan het professioneel faciliteren van lerende netwerken, terwijl deze inzet niet of nauwelijks betaald wordt.

Gill Seyfang en Adrian Smith: Grassroots Innovations for Sustainable Development: Towards a New Research and Policy Agenda (17 juli 2007)

De schrijvers maken onderscheid tussen innovatie en duurzaamheid: niet alle innovaties dragen bij aan duurzaamheid.

Het is belangrijk om het verschil te begrijpen tussen sociale economie en markteconomie. BDI's, door de schrijvers 'niches' genoemd, ontstaan vanuit en functioneren in de sociale economie, en kunnen bij verdere opschaling in de markteconomie terecht komen.

BDI's besteden 90% van hun tijd aan overleven en fondswerving en komen vaak nauwelijks toe aan ontwikkeling. Daarbij zijn de huidige subsidieregelingen nogal sturend: kortdurend, beperkend, veeleisend en bureaucratisch.

In de sociale economie kunnen community currencies behulpzaam zijn om sociale, ecologische en economische doelen en activiteiten te belonen, die je met gewoon geld niet kunt belonen.

'Nieuwe economie' gaat nog wat verder: dit is een ideologie die ingaat tegen de hegemonie van het regime en bepleit alternatieve waarden en "localised, selfreliant economies as the basis of sustainable communities".

Seyfang en Smith maken onderscheid tussen simple en strategic niches: de eersten zijn niet, de tweede wel gericht op regime change. Strategische of ideologische niches zijn moeilijk te integreren in het regime, hooguit kunnen onderdelen worden geabsorbeerd. De pioniers binnen BDI's worden daarbij soms op een zijspoor gezet. "Niches appear good at creating alternatives...but they do not connect forcefully with mainstream socio-technical regimes.

Opmerking

BDI's en daarin functionerende sociale ondernemers gedijen goed in de sociale economie. Als er behoefte is aan verdere professionalisering richting markteconomie, dan zijn ook commercieel denkende ondernemers nodig. Om daarbij niet teveel duurzame kenmerken kwijt te raken zou het behulpzaam zijn als de markteconomie zelf socialer en duurzamer wordt.

Nederland Zorgt Voor Elkaar: Van knelpuntenanalyse naar emancipatieagenda. Commentaar op en verdieping van het Vilans/Movisie rapport 'Wat Knelt?' (december 2016)

NLZVE is een landelijk netwerk van sociale BDI's op het gebied van leefbaarheid, gericht op ondersteuning, zorg, welzijn en wonen. Deze initiatieven worden gedragen door intrinsieke motivatie, idealen en passie van burgers en zijn gebaseerd op horizontale samenwerking met overheden, bedrijven en belangenorganisaties.

De transitie van taken van de verzorgingsstaat naar burgers verloopt bepaald nog niet soepel. Ook in deze sociale sector leiden gevestigde belangen, zoals die van het professionele welzijnswerk en zorgverzekeraars, tot veel en ernstige knelpunten. Die knelpunten zijn het zwaarst voor de koplopers¹. Het gaat om wet- en regelgeving, financiën, samenwerking met de gemeente, zorgaanbieders en zorgverzekeraars. Volgens NLZVE is een meerjarige ontwikkelings- en emancipatie-agenda nodig om alle knelpunten op te lossen.

Burgers nemen steeds vaker zelf de verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid en ontwikkelen daarbij sociaal ondernemerschap. In dat proces raken ze vaak gefrustreerd door de traditionele systeemspelers. "Burgerinitiatieven denken en handelen vanuit vertrouwen, instellingen en instituties handelen doorgaans vanuit controle en regelgeving...De systeemwereld is nu nog leidend in plaats van ondersteunend ten opzichte van de leefwereld van de burger...Regels en procedures belemmeren de creativiteit van burgerinitiatieven. Het eigenaarschap als kernwaarde van deze burgerinitiatieven maakt energie vrij en bevordert creativiteit. Regelgeving op maat is dan het passende antwoord. Burgerinitiatieven moeten de ruimte en het vertrouwen krijgen van beroepskrachten en hun organisaties om zaken anders te doen en om zelf de regie te voeren." BDI's willen geen speelbal zijn maar spelbepaler.

Enkele voorbeelden waar sociale BDI's tegenaan lopen:

- Sommige gemeenten houden de boot af voor de Right to Challenge van BDI's
- Overheden zijn bang voor risico's en aansprakelijkheid en stellen daarom strenge professionele eisen aan BDI's
- Procedures zijn voor BDI's eigenlijk vaak niet van toepassing en zijn onevenredig complex waardoor ze frustrerend werken
- Concreet genoemde knelpunten: huisvesting, vrijwilligerswerk, bijverdienen door werklozen, vennootschapsbelasting/BTW tarieven/ANBI status, gangbare financieringsstromen, aanvragen van financiering, verschil in tempo/cultuur/werkwijze, interne communicatie bij de gemeente, (on)gelijkwaardigheid, vertrouwen, samenwerking, samenwerking vrijwilligers-beroepskrachten, en verantwoordingseisen

NLZVE vermoedt dat veel goedwillende medewerkers in de systeemwereld zich evenzeer beperkt voelen in hun functioneren. De problemen hebben een structureel karakter. Er moet een brede emancipatiebeweging op gang worden gebracht waarbij BDI's als volwaardige partners worden gezien. De Tweede Kamer en VWS zouden hier ruim baan voor moeten bieden. NLZVE ziet voor provincies een bovengemeentelijke rol weggelegd.

NLZVE pleit o.a. voor bovenlokale ondersteuning van vrijwilligerswerk, een maatschappelijke investeringsbank, een sterkere positie van BDI's bij aanbestedingen en een nieuw te ontwikkelen rechtsvorm voor BDI's die recht doet aan de doelstelling.

¹ Professionaliserende zorgcoöperaties geraken soms in een spagaat: met 1 been in de nieuwe beweging en 1 been in de bestaande structuren. NLZVE adviseert om "de eigen cultuur en waarden strak te bewaken anders wordt je onderdeel van het bestaande systeem."

Opmerkingen

Ook bij deze transitie botst het nieuwe systeem-in-opbouw met het oude systeem. Een nieuw systeem heeft nieuwe (blijvende, niet tijdelijke!) spelregels nodig, anders krijgen we een (half) afgebroken verzorgingsstaat en een gefrustreerde participatiesamenleving. Er wordt onnodig 'moeilijk gedaan'.

Het lijkt er sterk op dat de opkomende beweging van BDI's door sommige gevestigde partijen als concurrenten worden ervaren en om die reden klein worden gehouden of tegengewerkt: het Calimero effect.

De indruk is ook dat de overheid onvoldoende heeft nagedacht over de praktische consequenties van de bezuinigingsoperatie en het idee van de participatiesamenleving na 2008. Deze praktische consequenties laten zich nu zien. De transitie naar een participatiesamenleving zal vergezeld moeten gaan van een ingrijpende hervorming van het systeem (boter bij de vis). Bij het volwassen worden van BDI's en het vorm krijgen van het nieuwe systeem, zouden de oude systeemspelers zich moeten aanpassen. Waarmee dus de transitie van het oude naar het oude systeem wordt vormgegeven.

Een ander punt is het al dan niet betalen voor arbeid. Velen denken dat als mensen intrinsiek gemotiveerd zijn om actief te zijn, daarvoor DUS niet betaald/beloond hoeft te worden. De achterliggende gedachte is: waarom zou je betalen voor iets dat ook onbetaald gebeurt? Misbruik van vrijwilligers ligt op de loer.

Voor hardwerkende vrijwilligers voelt het soms onrechtvaardig als zij niet betaald worden en professionals wel.

Harm van den Heiligenberg et al.:

A habitat for sustainability experiments. Success factors for innovations in living labs (2017)

Veel experimenten van BDI's in 'living labs' mislukken en dat komt vaak door de habitat, de context. BDI's verschillen van elkaar en hebben, net als dieren- en plantensoorten, een geschikte habitat nodig. Als die er is dan floreren ze, zo niet dan sterven ze.

Van den Heiligenberg noemt als belangrijkste habitatfactoren: netwerken en leren, de toekomstvisie van overheden, regelgeving en financiering.

Er is een verschil tussen guided en grassroots experimenten: de eerste passen in het bestaande systeem, de tweede zijn BDI's en die passen soms niet in het systeem. BDI's ontstaan in niches en sommige hebben systeemveranderende potenties. Sommige slagen erin om door te breken in het regime. Beschermende omstandigheden zijn belangrijk om niet gelijk te worden blootgesteld aan de 'harsh selection pressures of the prevailing regime'.

Citaat: "Policy makers should be aware that it is possible to enhance habitats" (visie-ontwikkeling, experimenteerruimte, nieuwe regels en financiering). "An interesting question for regions is whether it is possible to get specialized in sustainability experimentation".

Opmerkingen

Overheden zijn terughoudend geworden en zijn teruggetreden. Ook door de crisis van 2008. Daarmee hebben zij veel aan de markt en aan burgers overgedragen (veel burgers wilden dit ook). Provincies zijn naar gemeenten, Rijk en internationale overheden onzeker over hun rol. Vanuit het nieuwe regionale denken is juist het schaalniveau van de regio of de provincie ideaal, want overzichtelijk. De overheid heeft nog steeds een belangrijke taak, met name op het gebied van visie en beleid, handhaving cq. vernieuwing van de spelregels en het mee bepalen van financieringsstromen. Deze zijn juist essentieel voor het mislukken of opschalen van BDI's. De Provincie Utrecht kan rechtstreeks of via het IPO lobbyen bij het Rijk en de EU. Voorts zou een groter percentage van het budget bestemd kunnen worden voor opschaling van BDI's en persoonlijke coaching van initiatiefnemers.

Het risico bij de doorbraak van professionele BDI's is dat de systeemveranderende potentie geamputeerd wordt om in het systeem te passen. Het systeem heeft grote absorberende kenmerken, waardoor succesvolle BDI's worden aangepast en opgenomen: green business as usual.

Adrian Smith en Rob Raven:

**What is protective space? Reconsidering niches in transitions to sustainability
(23 maart 2012)**

Als BDI's experimenteerruimte geboden wordt, worden ze beschermd, verzorgd en versterkt. Empowerment van BDI's kan twee uitkomsten hebben:

1. 'fit-and-conform': een initiatief, vooral van het regime of de industrie, wordt dermate versterkt dat het de concurrentie in een onveranderde omgeving aan kan. Hierbij gaan vaak duurzaamheidskenmerken verloren.

2. 'stretch-and-transform': hierbij gaat het om bottom-up initiatieven, die zo sterk worden dat ze het systeem kunnen veranderen. Wat daarbij helpt is als deze BDI's zich inbedden in sociale bewegingen, maatschappelijke trends, netwerken en politieke debatten.

Belangrijk is ook dat er een stevig verhaal bij wordt verteld: "positive expectations about the future...including talk, artwork, pictures, movies etc allow for a broader diffusion". "Narratives are deployed that challenge the regime...and reframe the past". "The objective in the stretching and transforming form of niche empowerment is to convince the wider social world that the rules of the game need to be changed...in order that niche-derived forms of sustainable solutions may flourish".

Opmerking

De noodzaak van experimenteerruimte geeft aan hoe 'vijandig' het regime/het systeem is voor BDI's.

Inge Janssen: **Burgerinitiatief in Utrecht (januari 2013)**

Het hoogste niveau van burgerparticipatie is overheidsparticipatie, waarbij burgers de leiding nemen en de overheid meedoet en faciliteert.

Dilemma: BDI's kunnen ongelijkheid in de hand werken omdat niet alle burgers in staat zijn om even goed mee te participeren.

Voor ambtenaren is het lastig te beoordelen waar de grens ligt tussen een BDI, een sociale onderneming, een overheidsproject en een marktpartij, en wie ze wel en niet moeten ondersteunen.

BDI's krijgen te maken met het 'netwerk gemeente' met zijn vele afzonderlijke aanspreekpunten. De ene ambtenaar is behulpzaam, de ander minder of niet. BDI's vinden de gemeente log en traag en dat botst met de snelle dynamiek van BDI's. "De gemeente is compleet dichtgetimmerd qua wetten om zich in te dekken...bang om afgerekend te worden op fouten...Dit is funest voor initiatiefnemers die zo minder speelruimte hebben om hun initiatieven te ontplooiën of veel geld kwijt zijn aan vergunningen en aanvragen. En dan werk je dure, professionele organisaties in de hand en demotiveer je BDI's".

Sommige ambtenaren kunnen behulpzaam en enthousiast zijn, waarna een aanvraag of procedure alsnog vastloopt bij frustrerende collega's.

BDI's hebben dus een vast aanspreekpunt nodig die de weg wijst door het complexe ambtelijke bestel. Een gemeente die ruimte biedt, risico's neemt en fouten durft te maken..."zodat creativiteit niet meteen ingekaderd hoeft te worden door eisen en vergunningen. Maar dit vereist wel een zekere professionele werkwijze van de initiatiefnemers... Ambtenaren (hebben het probleem dat ze) zelf ook de ruimte niet ervaren om initiatieven te faciliteren...Deels moet je dus ruimte creëren, maar vanuit de raad is juist aangespoord op meer controle. Dit hangt samen met de afrekencultuur die er heerst".

Opmerking

Het onderzoek van Inge Janssen is van januari 2013. Heeft dit geleid tot het instellen van het Initiatievennetwerk van de Gemeente Utrecht?

Jeroen de Bruijn:

Utrechtse burgerinitiatieven in de openbare ruimte.

Masterthesis over de rol van de initiatiefnemers en de gemeente bij het ontstaan en uitvoeren van burgerinitiatieven

20 januari 2017

De onderzochte BDI's en de gemeente beoordelen de samenwerking overwegend positief, maar er komen wel zes knelpunten naar voren bij deze samenwerking.

De gemeente Utrecht speelt een rol als verbinder: met hun netwerk, digitale nieuwsbrief en het organiseren van bijeenkomsten. Ook worden taken uitgevoerd als ondersteuning (denk aan maaien, afval ophalen of groot onderhoud).

Als de resultaten van de samenwerking tussen gemeente en BDI goed zijn zorgt dat voor wederzijds vertrouwen. De gemeente probeert constant de ondersteuning te verbeteren.

Knelpunten

1. Gemeente kan BDI's soms niet leveren waar behoefte aan is

Dit komt door financiële grenzen bij de gemeente, terwijl de BDI's niet onbepaald onbetaald werk willen doen.

2. Redelijkheid van regels

BDI's vinden regels vaak overdreven en belemmerend. De gemeente kan geen onveilige situaties accepteren en moet rekening houden met omwonenden. Bij windmolens is dit een bekend feit.

3. Lange en zorgvuldige procedures

Een bekend knelpunt, vergelijkbaar met het vorige punt.

4. Verdwalen binnen de gemeente

Zorg voor een vast aanspreekpunt als toegangspoort.

5. Voor laagopgeleiden is de drempel van het Initiatievenfonds te hoog

Misschien kunnen sociaal makelaars BDI's hierbij helpen of kunnen drempels verlaagd.

6. Eindigheid financiële steun

Na 3 jaar geen geld meer uit het Initiatievenfonds. Wat dan?

Opmerkingen

Jeroen de Bruijn waagt zich niet aan out of the box oplossingen, schrijver dezes wel.

Zowel BDI's als gemeente geven hun grenzen aan. Kunnen ambtenaren binnen en buiten hun organisatie lobbyen om de BDI's tegemoet te komen?

De gemeente zou de regels kunnen doorlichten op redelijkheid. De indruk is dat dat al steeds meer gebeurt. Hetzelfde geldt voor procedures: kunnen die korter zonder dat ze onzorgvuldig worden?

Door proactiviteit en extra hulp mogelijk te maken kunnen laagopgeleiden, allochtonen en jongeren ook allerlei initiatieven starten.

Lang niet alle BDI's zijn in staat om een redelijk verdienmodel te ontwikkelen. Als ze nuttig werk doen, zou de financiering structureel moeten zijn, anders bloeden ze dood. Aan de andere kant zijn er BDI's, bijvoorbeeld energiecoöperaties, die wel een goed verdienmodel hebben en daardoor minder of anders afhankelijk zijn van de gemeente.

Jasper Timmerman:

Bevorderende en belemmerende factoren van burgerinitiatieven

Een onderzoek van de UU voor de Gemeente Lelystad, 30 juni 2014

Het onderzoek is uitgevoerd rond BDI's die werken aan leefbaarheid in de wijken.

BDI's hebben sociale, bureaucratische en ondernemende vaardigheden nodig: denk aan doorzettingsvermogen en contact met ambtenaren, kennis van procedures en subsidies. Een behoefte van BDI's is dat ondersteunende partijen open staan, beschikbaar zijn en niet al te traag werken. Ambtenaren hebben intern te maken met urenverantwoording, terwijl burgerparticipatie grillig en onvoorspelbaar verloopt. Timmerman pleit voor het loslaten van de urenverantwoording bij het omgaan met BDI's.

BDI's en bestuur botsen nogal eens in stijl en cultuur. BDI's willen graag samenwerken; bestuurders willen liever faciliteren.

Het is belangrijk dat er een lange termijnvisie is en dat ambtenaren de ruimte krijgen om te experimenteren en de regelgeving beperken. Systeemspelers kunnen burgers uitnodigen en stimuleren om actief te worden met BDI's. Bevorderend werkt om BDI's vaker bij elkaar te brengen, verantwoordelijkheid te geven en hun organisatorische en bureaucratische vaardigheden te versterken.

Opmerkingen

Het lijkt duidelijk dat de bestaande regelgeving en werkwijze niet goed werkt als men BDI's wil ondersteunen. Vaak worden regels opzij gezet of versoepeld om BDI's niet te frustreren. Daarmee wordt experimenteerruimte en een gunstige habitat geschapen. Het is de vraag of deze ruimte tijdelijk of permanent moet zijn. In de praktijk verongelukken vele BDI's zodra de bescherming en steun wordt opgeheven. Als de ruimte permanent is betekent dat in feite dat er 2 systemen naast elkaar bestaan.

Robin Geerts: Begeleiden, samenwerken, verbinden. Een kwalitatief onderzoek naar de ondersteuning van bewonersinitiatieven en institutionele complexiteit in een Utrechtse wijk. Universiteit Utrecht, augustus 2017

Lokale overheden zijn werkenderwijs op zoek naar manieren om BDI's optimaal te stimuleren en te ondersteunen.

Volgens onderzoek van Hurenkamp, Tonkens en Duyvendak (2006) "is bekend dat burgerinitiatieven tot bloei komen door een overheid die zich niet terugtrekt of zich als faciliterend beschrijft, maar die zich juist uitnodigend en betrokken opstelt, maar ook afstand houdt wanneer dit nodig is."

Bij 'burgerparticipatie' wordt verondersteld dat burgers meehelpten om overheidsbeleid uit te voeren; bij 'bewonersinitiatief' gaat het om zelforganisatie waarmee eigen ideeën worden vormgegeven, die soms wel en soms niet in het beleid passen.

Om initiatieven goed te kunnen ondersteunen is het belangrijk te begrijpen hoe die functioneren.

Conditie voor zelforganisatie

"Het ondersteunen van bewonersinitiatieven gaat gepaard met de vraag wat het zelforganiserend vermogen van burgers nodig heeft om tot ontwikkeling te komen. Huygen et al. (2012) hebben een aantal condities opgesteld die bijdragen aan het optimaal ontwikkelen van zelforganisaties. Ten eerste hebben bewonersinitiatieven *handelingsruimte* nodig, waarbij vooraf niet alles is dichtgetimmerd. Vaak is er geen sprake van een vooraf bedacht doel met een uitgewerkt projectplan, maar een idee dat zich ontwikkelt vanuit een visie. Er is daarbij sprake van een sterke mate van trouw aan de principes en waarden van waaruit initiatiefnemers handelen. Dit komt overeen met de gedachte van de improvisatiesamenleving en het organische verloop van zelforganisatie.

Ten tweede is het belangrijk dat bewonersinitiatieven erop uit zijn om *anderen te laten aanhaken*. Dit zorgt niet alleen voor draagvlak, maar ook voor kennis, kunde en menskracht.

Daarnaast moeten initiatiefnemers en betrokken bewoners *het gevoel hebben dat zij erbij horen en dat hun inbreng ertoe doet*. Mensen willen zich graag gezien, gehoord en erkend voelen.

De vierde conditie is vertrouwen. Aan de ene kant vertrouwen in termen van wederkerigheid, waarbij het van belang is dat *initiatiefnemers en betrokkenen vertrouwen hebben in elkaar en in de mensen met wie ze samenwerken*. En aan de andere kant moet men vertrouwen hebben in het initiatief: dat het ertoe doet.

Als laatste is het van belang om *vanaf het begin rekening te houden met mogelijke onwenselijke ontwikkelingen*. Hoewel het proces autonoom en organisch verloopt, is ook begrenzing nodig. Deze conditie lijkt echter de conditie van handelingsruimte tegen te spreken.

Huygen et al. (2012) benadrukken ten slotte dat er geen blauwdruk bestaat voor het ondersteunen van bewonersinitiatieven. Als het gaat om zelforganisatie is elke situatie anders, afhankelijk van een samenloop van omstandigheden. Zij stellen dan ook dat de aard van de dynamiek en van de organisatie bepalend is voor de inzet die moet worden gepleegd."

Robin Geerts onderscheidt 3 vormen van ondersteuning: begeleiding, samenwerking en verbinding.

1. Begeleiding

Om een initiatief verder te brengen is een soort bedrijfsmatige insteek en ondernemerschap nodig. “Ondersteuners beseffen steeds meer dat het versterken van bewonersinitiatieven op de lange termijn ook draait om de persoonlijke ontwikkeling van de initiatiefnemers.” Initiatiefnemers hebben behoefte aan een begeleidende of coachende ondersteuner, die betrokken en nabij is. Iemand met wie je kunt sparren. Moet ik het zo interpreteren of zo? Moet ik me nou wel aan bepaalde regels houden of niet? Is dat voor ons initiatief van belang?

De ondersteuner moet liefst op locatie ondersteuning bieden of daar in ieder geval een keer langs gaan.

Verstorend is de tijdelijkheid van ondersteuning. Het beleid kan om de paar jaar omgegooid worden en er is weinig sprake van een langetermijnvisie. Daarnaast spreken initiatiefnemers over een veelheid aan eenmalige projecten en het constant in- en uitvliegen van contactpersonen, projectleiders en adviseurs.

“Het gevaar hiervan is volgens respondenten een gebrek aan vertrouwen. Kortdurende en tijdelijke relaties tussen initiatiefnemer en ondersteuner staan in contrast met relaties tussen bewoners onderling. Zij wonen voor een lange tijd, soms zelfs hun hele leven, in dezelfde wijken en gaan daar langdurige relaties aan.

Dit geeft een verklaring waarom veel initiatiefnemers met name vertrouwen hebben in ondersteuners die al een lange tijd werkzaam zijn in dezelfde wijk of daar zelf ook wonen. Echter de tijdelijkheid van beleid, projecten en ondersteuning zorgen om diezelfde reden ook voor een aarzelende en wantrouwende houding tegenover de ondersteuning van bewonersinitiatieven vanuit de gemeente en andere maatschappelijke organisaties.”

Sommige ondersteuners nemen al afstand op een moment dat het initiatief hier nog niet klaar voor is: kan ik er al uitstappen?

“Dan is er de blijvende kwetsbaarheid van bewonersinitiatieven. Er hoeft soms maar één aspect weg te vallen, bijvoorbeeld een subsidie of de locatie om het einde van een bewonersinitiatief in te luiden. Ondersteuners geven aan dat zij het initiatief wel in de gaten moeten blijven houden, om er toch snel bij te kunnen zijn wanneer er iets mis dreigt te gaan.”

“Zowel ondersteuners als initiatiefnemers geven aan dat de geboden ondersteuning met name ontstaat vanuit een opdracht (het behalen van doelstellingen) en niet per se vanuit wat er op dat moment nodig is of het beste past. Je merkt gewoon dat ze voor een organisatie werken. Het is heel erg zonde dat dat niet nu al in hun takenpakket zit om een beetje vrij te kunnen zijn om met initiatieven mee te bewegen. Ook ondersteuners zelf worstelen in hun dagelijkse werkzaamheden met deze spanning. De vastheid van hun takenpakket en de bijkomende hoge werkdruk zorgen ervoor dat goede individuele begeleiding niet altijd mogelijk is. Dat voelt dan een beetje als een spagaat. En ik denk dat het, dat zijn wij volgens mij allemaal wel van mening, mooier zou zijn als we gewoon wat meer speelruimte hadden om gewoon in de wijk te zijn. (...) Terwijl als je gewoon open uren hebt en je zegt soms dus inderdaad van, nou ik zie wel wat er even op me afkomt deze week, dan heb je ook het gevoel dat daar wat meer ruimte voor is.”

2. Samenwerking

“De samenwerking tussen initiatiefnemers en ondersteuners wordt op verschillende manieren belemmerd. Ten eerste door het bestaan van ongelijke verhoudingen tussen de ondersteuner en de initiatiefnemer. Ten tweede vervagen de grenzen tussen initiatiefnemers en ondersteuners, wat resulteert in een gevoel van concurrentie.”

Ongelijkheid

Initiatiefnemers willen een gelijkwaardige en wederzijdse relatie, dat taken en verantwoordelijkheden worden gedeeld en dat budgetten kunnen worden overgedragen. Initiatiefnemers verbinden gelijkwaardigheid ook aan een meer wederzijdse relatie. Zij zien zichzelf als expert op het gebied van het starten en uitvoeren van een bewonersinitiatief en willen deze kennis en vaardigheden graag inzetten en delen.

“In een gesprek met een initiatiefnemer geeft zij aan dat er onder bewoners ook niet altijd dezelfde doelen of belangen spelen, maar dat er wel sprake is van relatieve gelijkwaardigheid als men met elkaar om de tafel gaat. Als het gaat om ondersteuners en initiatiefnemers beschrijft zij daarentegen dat er sprake is van een machtsdisbalans.

Initiatiefnemers hebben daarin meestal niet de middelen om hun doelen te bereiken, maar andere partijen wel, bijvoorbeeld invloed, tijd, geld, kennis of vaardigheden. Als er in een relatie sprake is van verschillende belangen en de ene partij heeft daarbij wel de middelen om zijn doelen te bereiken en de andere partij niet, dan is er in haar ogen sprake van ongelijkheid. Het is een ingewikkelde relatie, omdat de initiatieven vaak nauwelijks georganiseerd zijn en ondersteunende partijen wel. Initiatiefnemers weten bijvoorbeeld vaak wel heel goed wat zij met hun initiatief willen bereiken, maar hebben dat niet altijd even helder op papier staan. Dit heeft tot gevolg dat er geschoven wordt met de doelstellingen van het initiatief, zodat het binnen de opdracht of het beleid past. In een meer gelijkwaardige samenwerking moeten volgens initiatiefnemers alle partijen hun belangen leggen om vervolgens gezamenlijk op zoek te gaan naar de win-win situatie.

Als het gaat om een samenwerking heb je naast het eventueel spelen van verschillende belangen, te maken met het feit dat de ondersteuner betaald wordt voor zijn inzet, maar de initiatiefnemer in de meeste gevallen niet. Hier is spanning voelbaar tussen het opbouwen van een samenwerking met wederzijdse inzet zonder initiatiefnemers te overvragen. Er moet bij een wederzijdse samenwerking daarom rekening worden gehouden met de tijd die initiatiefnemers hebben voor vrijwillige inzet. Een initiatiefneemster benadrukt het belang en de impact van haar bewonersinitiatief voor de wijk. Echter, door haar betaalde baan kan zij er lang niet zoveel tijd aan besteden als ze zou willen. Eigenlijk vraagt de gemeente bijna het onmogelijke van je als initiatief, omdat ze zo weinig betalen voor het initiatief en ze ervan uitgaan dat je de rest vrijwillig doet. (...) Uiteindelijk ziet de gemeente hopelijk ook in dat dit soort dingen, ja we zijn geen luxe meer, het is echt nodig wat wij doen. Zij heeft het gevoel dat ze niet voldoende wordt erkend voor het werk dat ze doet in de wijk. Het serieus nemen van bewonersinitiatieven om samen te werken aan vraagstukken in de wijk gaat om deze reden volgens sommige respondenten ook om een structurele, financiële investering.”

Gevoel van concurrentie

“De samenwerking tussen ondersteuners en initiatiefnemers wordt ten slotte belemmerd door een gevoel van concurrentie. Het werk van initiatieven en het werk van ondersteunende partijen en ander welzijnswerk lopen steeds meer door elkaar heen. Het serieus nemen van een initiatief en het erkennen en waarderen van de impact die bewonersinitiatieven maken in de wijk, zorgt aan de andere kant voor een gevoel van concurrentie ten opzichte van ander welzijnswerk in de wijk, met name het sociaal makelaarschap.

De grens tussen initiatiefnemers en professionals of ondersteuners lijkt te vervagen. Doordat sommige bewonersinitiatieven steeds krachtiger en professioneler worden, wordt concurrentie ervaren tussen initiatiefnemers en ondersteunende partijen. Veel initiatiefnemers hebben het gevoel dat zij het beter kunnen doen dan professionals. Ze geven aan dichter bij andere bewoners te staan en beter te kunnen aansluiten bij wat er nodig is. Ook een ondersteuner erkent de groeiende concurrentie.

De concurrentie zit er natuurlijk wel in dat als bewoners het beter kunnen, hoeft de gemeente het niet meer te doen en als de bewoners de regie hebben, dan hoeft de regie niet meer ergens anders te liggen, je hoeft niet op twee plekken regie over hetzelfde. Dus in zijn algemeenheid kan je zeggen dat sociaal makelaars een slechte raadgever zijn op dit moment. Ik zeg ook niet dat er helemaal geen taken zijn, maar het is wel zo dat die doelgroep of heel veel initiatieven lopen er wel tegenaan dat ze die sociaal makelaars, dus ook een stuk concurrentie ervaren en dus niet meewerken. Zo van ja, dat doen wij hier al in de wijk en daarmee houden ze wel een stuk initiatief tegen.

Het is mogelijk dat sociaal makelaars zelf niet snel de samenwerking op zullen zoeken door dit gevoel van concurrentie. Terwijl zij vervolgens uitlegt dat in haar ogen het werk helemaal niet op elkaar lijkt en zij het gevoel heeft dat ze elkaar juist kunnen versterken. Doordat één of beide partijen niet op de hoogte zijn van elkaars aanbod, heerst er onnodig een gevoel van concurrentie. Dit geeft blijk dat het noodzakelijk is om bekend te zijn met de werkwijze, visie en rol in de wijk om goed samen te werken. Beter zicht op wat andere partijen doen in de wijk, zorgt voor minder frustratie en uiteindelijk een betere samenwerking.”

3. Verbinding

Meerdere initiatiefnemers weten niet goed welke initiatieven er nog meer actief zijn in de wijk, maar zijn hier wel heel benieuwd naar. Het is belangrijk om initiatieven bij elkaar te brengen. Vooral als het gaat over bewonersinitiatieven die vrijwel hetzelfde doen of elkaar overlappen.

“Respondenten omschrijven de omgeving waarin zij zich bevinden en opereren als beweeglijk en ingewikkeld. Bewonersinitiatieven, actieve bewoners en ondersteunende organisaties komen en gaan. Daarnaast spreken respondenten over een veelheid aan netwerkbijeenkomsten, workshops en inspraakavonden. Het is voor initiatiefnemers lastig om te bepalen waar zij wel en niet op in moeten gaan, waar ze de juiste sleutelfiguren kunnen spreken en wie mogelijke samenwerkingspartners kunnen zijn. Je ziet door de bomen het bos niet meer. Als je wilt kun je de hele week bezig zijn. Ondersteuners kunnen een rol van wegwijzer op zich nemen, maar het is een illusie om alles te vatten in een sociale kaart, want het beweegt zo snel. Het vormen van netwerken is volgens ondersteuners de beste manier om op de hoogte te blijven. Er is geen formeel platform of overleg met als doel dit netwerk te bevorderen.

De kloof tussen de overheid/systeemwereld en de burgers/leefwereld (o.a. Tonkens & Verhoeven 2011)

De kloof tussen overheid en burgers is een bekend onderwerp. Oorzaak is dat er in feite twee werelden zijn, die elkaar vaak niet goed begrijpen:

<i>Systeemwereld</i>	<i>Leefwereld</i>
(Beleids)doelen en stabiliteit	Praktijk
Formele regels en procedures	Informaliteit en flexibiliteit
Zakelijke verhoudingen, afstandelijkheid	Persoonlijke betrekkingen
Rationele machtsmiddelen	Waarden, principes en betekenisgeving

Als de overheid initiatieven wil versterken, dan is het overbruggen van de kloof van groot belang. In de wetenschap wordt dit omschreven als een ‘complexe institutionele omgeving’, waar de staatslogica en community logica samenkomen. Ondersteuners en initiatiefnemers moeten voldoen aan tegenstrijdige vragen van hun omgeving. Dit geeft spanningen, die mogelijk verklaard kunnen worden vanuit de **institutionele logica theorie**.

Ondersteuners vanuit de lokale overheden worden met name beïnvloed door de **staatslogica**. De staatslogica omvat alle doelstellingen, taken, structuren, regels, procedures en verantwoordelijkheden die voortkomen uit beleidsprogramma's. Ondersteuners geven aan dat zij in hun dagelijkse werkzaamheden veel te maken hebben met het volgen van regels, het behalen van resultaten en het afleggen van verantwoording.

Bij bewonersinitiatieven gaat het daarentegen om **community logica**: improvisatie en flexibiliteit, welke moeilijk valt te plannen of te voorspellen. Zo kan een initiatief tot bloei komen als er toevallig een bewoner aanhaakt met de juiste kennis en vaardigheden of als opeens een locatie beschikbaar komt die voldoet aan de eisen. Van tevoren staat vaak niet vast wat het resultaat van het initiatief precies zal zijn.

De kwetsbaarheid van zelforganisatie komt tot uiting als een subsidie of locatie plots wegvalt of als een belangrijke trekker van een initiatief plotseling moet stoppen door bijvoorbeeld problemen in de thuissituatie.

Ondersteuners kunnen deze 2 logica's afwisselen en afwegingen daartussen maken. Of er kan samen met initiatiefnemers naar een middenweg gezocht worden: een verbinding op basis van gemeenschappelijke doelstellingen.

In het onderzoek van Reay en Hinings (2009) onderscheiden zij het samenwerken aan innovatie in proeftuinen als mechanisme om rivaliteit tussen logica's te managen. Een voorwaarde hiervoor is het beschikken over de vrijheid en ruimte om te mogen experimenteren. Over het algemeen stellen zij dat deze mechanismen de mogelijkheid bieden om samen te werken, ondanks dat actoren blijven handelen aan de hand van verschillende logica's.

Toch blijft dit in de praktijk moeilijk te bewerkstelligen. Zo geven initiatiefnemers aan dat ondanks het samenwerken aan gezamenlijke doelstellingen, de ongelijke verhoudingen en een gevoel van concurrentie de samenwerking in de weg staan.

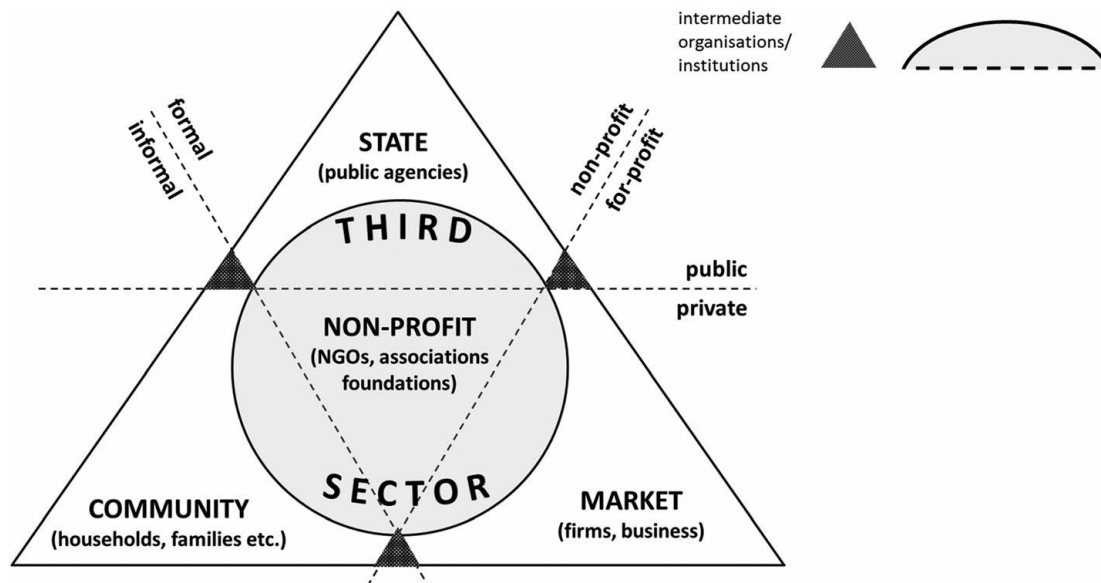
Nienke van Ochten:

De waarde van lokale energie. Kwalitatief onderzoek naar de rol van een non-profit organisatie bij het ondersteunen van energie-initiatieven (3 juli 2016)

De Natuur en Milieufederatie Utrecht (NMU) speelt ten behoeve van BDI's een intermediaire rol tussen BDI's en overheden. De NMU lobbyt om barrières weg te halen en jaagt aan (aanjaagfonds, betaalde uren).

Energie-BDI's beginnen informeel, waardoor burgers makkelijk aansluiten. Daarna volgt vaak een professionaliseringfase, waarbij gezocht wordt naar een balans tussen lokaal draagvlak en een professionele of zelfs commerciële aanpak. Daarbij is de coöperatie vaak de meest geschikte rechtsvorm.

De beleidsmakers bepalen met hun houding en regels hoe energie-BDI's zich ontwikkelen. Niet iedereen staat open voor BDI's. Sommige BDI's zijn vanuit de Derde Sector/de sociale economie doorgegroeid tot commerciële marktpartij: ambtenaren weten dan niet of ze die moeten faciliteren. Voor BDI's kan het handig zijn als leden een netwerk en know-how uit de marktsector meenemen.

Multi-actor Perspective met de vier verschillende sectoren: de staat, de markt, de gemeenschap en de derde sector. Bron: Avelino & Wittmayer, 2015, p. 9.

Opmerking

Energie-BDI's hebben in vergelijking met andere BDI's 'de wind mee'. De energietransitie naar fossielvrij wordt door de overheid ondersteund met een visie, regelgeving en financiering. Hiermee kunnen deze BDI's een verdienmodel scheppen. Er doen vaak professionals mee in deze BDI's (betaald of onbetaald) en er wordt samengewerkt met natuurlijke marktpartners die geld verdienen met duurzame energie. Tezamen lijkt dit op het concept van de Transitieteams².

De vertragers en tegenwerkers van de energietransitie zijn de fossiele en nucleaire belangen.

² Zie ook het gesprek met Christiaan Hogenhuis in Hoofdstuk 2.

Advies aan de regiegroep DuurzaamDoor: Opbrengst 2 sessies in de Gelderlandfabriek te Culemborg 10 april 2017

Hierin wordt o.a. gefocust op de bottom-up beweging: het maatschappelijk initiatief en de sociale ondernemers. Impliciet wordt ook hier het belang van de verbinding van sociale ondernemers aan BDI's benadrukt.

Voorts wordt onderscheid gemaakt tussen de 'leefwereld' van bewoners en de 'systeemwereld' en de verbinding ertussen. "Alle spelers zijn nodig om de volledige omslag naar duurzaam en sociaal te kunnen maken en behandelen elkaar als gelijke partners."

Er moet ruimte en steun komen om minstens 20.000 initiatieven/ondernemingen mainstream te maken. "Investeer in mogelijkheden voor persoonlijke ontwikkeling van initiatiefnemers, zoals bijvoorbeeld basisinkomen...financier niet het initiatief, maar de initiatiefnemer zodat die de handen vrij heeft voor het ontwikkelen van het initiatief."

Omzien naar elkaar: Samen bouwen aan de buurt. Manifest 10 mei 2017

De bij Omzien aangesloten BDI's willen meer regie en eigenaarschap in de buurten waar ze actief zijn. Vitale gemeenschappen moeten versterkt worden om welzijn en zorg voor elkaar te organiseren, op basis van gelijkwaardigheid, vertrouwen, inclusiviteit en wederkerigheid. In heel Nederland nemen bewoners het heft in handen, zoals te zien was op het 'Festival We doen het zelf wel' (april 2017). Waarbij op basis van gelijkwaardigheid samenwerking wordt gezocht met overheden en professionals.

Speerpunten (oproep aan systeemspelers)

1. Bied BDI's wat ze nodig hebben voor hun continuïteit, ontwikkeling en verduurzaming. Sluit aan bij de agenda en het tempo van BDI's. Bewonersemancipatie, deskundigheidsbevordering en individuele begeleiding. Een-op-een ondersteuning van initiatieven of een leer-werkplaats van meerdere initiatieven.
2. Geef BDI's de regie en het vertrouwen. BDI's kunnen zelf plannen maken en hun wijk of dorp ontwikkelen. Stel middelen beschikbaar om die uit te voeren. Rommeltgeld is niet voldoende. Laat BDI's adopteren door ondernemers en facilitatoren. Stimuleer de lokale economie.
3. Waardeer de BDI's als buurtverbinder. Zij hebben contacten tot in de haarvaten van de gemeenschap. Zorg dat BDI's en professionele aanbieders niet langs elkaar heen werken. De gewone mensentaal van BDI's sluit beter aan bij de taal en het tempo van bewoners, en roept minder weerstand en drempels op dan 'formele instanties en bureaucraten' van de gemeente.

Neem nooit het initiatief van BDI's over en wees terughoudend met het top-down aanbieden van programma's om BDI's te versterken.

Opmerkingen

Het Manifest pleit o.a. voor adoptie van BDI's door systeemspelers, waarbij het uitgangspunt is dat de BDI's de regie behouden. Dit lijkt op het idee van Transitieteams.

Uit eigen ervaring ken ik het spanningsveld tussen gemeente en actieve bewoners in mijn dorp Varik (Betuwe). In mijn leefomgeving staat veel te gebeuren omdat de overheid de Waal meer ruimte wil geven en de dijken wil verhogen. De leefbaarheid staat zoals in veel dorpen onder druk, waardoor bewoners actief zijn geworden en de regie willen nemen (Dorpstafel, initiatieven voor een communityshop, Dorpsplan).

Mijn uitgangspunt is dat er maximaal gebruik moet worden van lokaal aanwezig talent. De gemeente kiest gewoontegetrouw echter voor het inhuren van externe bureaus. De verhouding tussen de bewoners en de gemeente moet in overleg opnieuw bepaald worden.

Verslag Werkconferentie De Grote Transitie Utrecht voor facilitatoren 20 mei 2016

Na het startsymposium van De Grote Transitie Utrecht in 2014 werd in 2016 speciaal voor facilitatoren/sociale ondernemers een Werkconferentie georganiseerd. Deze personen helpen BDI's: coachend 'vanaf de zijlijn' of als meespeler.

Men constateerde dat er veel facilitering aan BDI's wordt aangeboden maar dat het een versnipperde aanblik biedt. Sommige BDI's wordt zelfs teveel of ongericht aanbod geboden, waardoor die horendol worden. "Al die onderzoekers en instellingen die graag pronken met de successen van anderen". Andere BDI's en doelgroepen worden te weinig bereikt. Het zou erg handig zijn als de facilitatoren elkaar weten te vinden, van elkaar weten wat ze doen en samenwerken om alle doelgroepen beter te bedienen. Er is een wereld te winnen met een Community of Practice en intervisie, zodat men van elkaar kan leren. De wens voor een netwerk/community en zelfs een branche-organisatie of vakbond was duidelijk aanwezig, maar zolang het organiseren daarvan onbetaald moet komen dat niet van de grond. Gedeputeerde Pennarts vindt een community heel belangrijk.

Er zijn nog zoveel duurzame ideeën bij mensen die alleen maar wakker gekust moeten worden. Met een proactieve werkwijze kan er veel meer opbloeien. Facilitatoren zouden hun ervaring, hun successen en mislukkingen als data willen opslaan en delen. Voor al dit soort belangrijke dingen is geen geld, dus het gebeurt niet, is de ervaring.

Het zou goed zijn als systeemspelers worden gestimuleerd om een deel van hun betaalde werktijd te investeren in BDI's. BDI's kunnen flink aan kracht winnen als een (sociaal) ondernemer meehelpt of trekker is, uiteraard zonder het initiatief over te nemen. Dat is de beste combinatie voor opschaling. Daarbij moeten de sociale ondernemers duidelijk communiceren binnen de BDI dat ze zo mogelijk geld willen verdienen, op no cure no pay basis.

Zulke professionele ondersteuning kan heel veel tijd kosten en er zijn niet of nauwelijks potjes om betaalde uren te krijgen. Met als gevolg dat facilitatoren/sociale ondernemers het er een beetje bij doen in de vrije uurtjes. Voor hun inkomen moeten zij hun prioriteiten elders leggen en dat kan betekenen dat een BDI doodbloedt. Vandaar dat keynote speaker Rinske van Noortwijk zei: facilitatoren moeten betaald worden voor hun werk!

Men denkt dat een basisinkomen en een lokaal betaalmiddel in dit opzicht ook een goede rol kunnen spelen, aangevuld met beloningen in natura (gratis of goedkopere diensten, vrijstellingen en andere voordelen).

Provinciale Commissie Leefomgeving (PCL) Utrecht: De netwerksamenleving als provinciale uitdaging PCL advies, april 2017

Bij de Provincie Utrecht staan de seinen op groen voor de ‘netwerksamenleving’. Het College van Gedeputeerde Staten schrijft in het coalitieakkoord ‘In Verbinding’: “De overheid wordt steeds minder een alles van bovenaf bepalende spelverdeler en steeds meer een gelijkwaardige speler tussen andere maatschappelijke spelers in netwerken van bedrijven en kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en inwoners.” Dit vraagt een nieuwe rolopvatting van de provincie en nieuwe spelregels.

Bestuurskundigen en professionals zeggen hier het volgende over.

Het gaat om samenwerking tussen al deze partijen aan innovaties en dat gaat niet vanuit een machtspositie bij bestuurders en grote bedrijven. Deskundigheid zit op heel veel plekken in de samenleving en die moet je zien samen te brengen.

Daarbij moeten ook partijen die niet zo snel gehoord worden een stem krijgen.

Voorgestelde rollen voor de provincie Utrecht

- gemeentegrensoverstijgende zaken van de grond krijgen
- partijen verbinden op een gezamenlijk regionaal belang
- best practices in de regio’s laten zien en opschalen
- ontbrekende kennis en data verzamelen
- kleinere gemeenten ondersteunen, maatwerkoplossingen bieden
- participeren in maatschappelijke ontwikkelingen en processen

Opmerkingen

Het ziet er naar uit dat alle maatschappelijke geledingen open staan om met elkaar samen te werken. Dat biedt een prima basis. De uitdaging is om deze openheid te laten doordringen bij bestuurders, ondernemers en bewoners die nog op de oude lijn zitten.

Het blijft lastig als overheden zowel naast als boven andere spelers wil staan.

Verder voelt het niet goed voor burgers als van hen wordt verwacht om hun deskundigheid onbetaald in te brengen, waar andere partijen vanuit hun organisatie worden betaald.

Tot slot wordt hier weer de noodzaak van een proactieve werkwijze getoond, om sociaal zwakkeren en andere doelgroepen die niet gehoord worden te bereiken. De participatiesamenleving blijft anders een elitaire aangelegenheid.

Hoofdstuk 2 Gesprekken en marktonderzoek

Aan enkele BDI's die meededen aan het Transitielab is gevraagd welke behoeften zij hebben. Verder is in dit hoofdstuk opgenomen het resultaat van een beperkt marktonderzoek onder BDI's dat de DGTU werkgroep³ in 2015 bij de eigen achterban heeft uitgevoerd. Het grootste deel van dit hoofdstuk bestaat uit korte verslagen van de gesprekken die met facilitatoren/systemspelers zijn gevoerd.

2.1. Gesprekken met BDI's (zomer 2017)

Aan de BDI's die deelnamen aan het Transitielab is in een enquête gevraagd wat hun behoeften zijn. GreenWish heeft hen aangeboden om mee te denken en te helpen en heeft een aantal gesprekken gevoerd met de trekkers van de initiatieven.

Bij twee BDI's was er sprake van 'externe' behoeften: Krijg de Kleertjes en De Fruitmotor.

Krijg de Kleertjes

Kinderspullen ruilen en sociale contacten bevorderen

Er wordt zowel offline als online geruild.

Aangezien ruilen centraal staat is er niet of nauwelijks een geldstroom. Het initiatief heeft alleen minimale inkomsten uit het online ruilen en enkele kleine subsidies. Mogelijk wordt het online ruilen vanwege tijd en kosten zelfs opgeheven. Iedereen werkt onbetaald, er is zelfs uit innerlijke motivatie privé-geld in geïnvesteerd (er is daardoor een schuld). Volgens de criteria van de Belastingdienst komen ze niet in aanmerking voor de Anbi status. Fondswerving lukt nauwelijks. Fondsen vinden KdK leuk maar het past niet in de criteria. Er is geen geld om te investeren, laat staan voor betaalde uren. Men moet het hebben van motivatie.

KdK is succesvol en groeiend in heel Nederland.

Het is hard werken en iedereen heeft betaald werk ernaast, anders kan dit niet. De trekker vindt het zwaar en belastend en gaat afbouwen, maar staat er een onbetaalde opvolger klaar?

Opmerking

Bij ruilhandel lijkt een verdienmodel niet mogelijk; bij gewone handel in gebruikte spullen wel. Ons economische systeem focust op nieuw/innovatie/geld verdienen, terwijl het imago van ruilen en hergebruik nog weinig status heeft.

De enorme geldstromen in ons land komen nauwelijks bij BDI's en sociale ondernemers terecht. Fondsen worden overvraagd: veel verzoeken (m.n. cross-sectoraal) worden afgewezen omdat ze niet goed in de criteria passen en omdat het budget te gering is.

GreenWish stelt voor om een bijeenkomst te organiseren met fondsen/financiers om de situatie in breder verband te bespreken. Een andere mogelijkheid is dat KdK geadopteerd wordt.

Als er een basisinkomen bestond was het veel makkelijker om medewerkers vast te houden. In eerste instantie zouden de trekker(s) betaald moeten worden. Gemotiveerde deskundige mensen kunnen niet eeuwig op bevlogenheid teren: ook in vrijwilligerswerk raken mensen overspannen; de continuïteit loopt gevaar.

³ Zie 2.2.

De Fruitmotor

Minder mooie appels verwerken tot mousserende dranken (Betuwse Krenkelaar); voor de producent een extra inkomen dat besteed wordt aan verduurzaming

De Fruitmotor is geen BDI, maar een startup van een aantal sociale ondernemers. Iedereen vindt de circulaire formule van De Fruitmotor en De Krenkelaar geweldig. Ze werden zelfs genomineerd voor Duurzame Dinsdag, maar een verdienmodel is er nog niet. De trekkers doen het onbetaald. De fondsen die er zijn, zijn gericht op investeringen in technologie en op de bekende en erkende bedrijven, niet op sociale ondernemers en circulaire pioniers. Sociale ondernemers en pioniers moeten ook betaald worden, maar aanvragen door De Fruitmotor worden vaak afgewezen. Terwijl er investeringsgeld nodig is om het systeem verder te kunnen ontwikkelen.

Het perspectief is nu dat er alleen een verdienmodel komt als de omzet van De Krenkelaar enorm toeneemt.

Nieuws: Stichting DOEN heeft een subsidie toegekend.

2.2. Marktonderzoek DGTU werkgroep najaar 2015

De werkgroep van De Grote Transitie Utrecht (bestaande uit NMU/Duurzaam Door, Provincie Utrecht, Milieucentrum Utrecht, Stichting Aarde, Herkenbaar in Transitie, Stichting Oikos, Energie U en Utrecht 2040), voortgekomen uit het symposium in 2014, stelde zich o.a. als taak om overzicht te krijgen van de behoeften van BDI's en het faciliteringsaanbod. Onze waarneming en overtuiging was dat er nog geen goede match is tussen vraag en aanbod.

In het najaar van 2015 hebben leden van de werkgroep een paar vragen voorgelegd aan BDI's in hun netwerk. Uit de antwoorden ontstaat de indruk dat BDI's veel en zeer uiteenlopende behoeften hebben, afhankelijk van de sector waarin ze actief zijn en het stadium waarin ze verkeren.

Vraag 1

Wat heeft jouw initiatief, bedrijf etc. en de doelgroepen waar je mee werkt zoal nodig om sterker en succesvoller te worden?

Genoemd worden:

- Uitwisseling van ervaringen en kennis
- Coaching/begeleiding bij het opstellen van business plannen
- Ondersteuning bij meer wijkgericht werken; mobiliseren van buurten/wijken rond thema's die in de buurt/wijk zelf spelen
- Aanboren van 'the creativity of the crowd'
- Mobiliseren van netwerk om van mooie ideeën haalbare plannen te maken en partners te vinden om deze te realiseren
- Contacten leggen met de juiste personen bij de gemeente; een snelle, servicegerichte, actief meewerkende en integraal opererende gemeente (ipv tegenwerking door regels en procedures)
- Inzicht krijgen in relevante regelgeving e.d.
- Kanalen vinden voor financiering
- Vinden van betaalbare werkruimte
- Eerlijke prijzen voor voedsel
- Meer actieve vrijwilligers; mede-trekkers; basisinkomen zou erg helpen
- Mensen die een trekker kunnen en willen opvolgen
- Subsidie om ondersteuning te kunnen betalen
- Professionalisering (nu afhankelijk van actieve vrijwilligers), continuïteit
- Iets overkoepelends
- Sparringpartners, leren van anderen
- Meer klanten, bekendheid, gezamenlijke evenementen organiseren
- Meer betrokkenheid en samenwerking tussen bewoners
- Financiering voor de trekkers en voor activiteiten, om het potentieel te kunnen aanboren

In elke fase van een project heb je andere voeding en hulp nodig.

(Daarnaast noemen overheden dat het van belang is om meer samenhang/samenwerking te organiseren tussen de talloze initiatieven én met het beleid van de gemeente)

Vraag 2

Van welk aanbod van het door ons beoogde Utrechtse online en offline platform zou jij / zouden jouw doelgroepen heel blij worden?

Genoemd worden:

- Co-creatie sessies
- Mobilisatie / bijeenbrengen van burgers rond de thema's die zijzelf van belang vinden
- Laagdrempelige, gezamenlijke communicatie over duurzame ontwikkeling e.d., aansluitend bij de eigen situatie en beleving
- Lokale ketens inzichtelijk maken (bijv. rond voedsel)
- Bereiken en mobiliseren van non-usual suspects
- Informatie over succesvolle voorbeeldprojecten
- Kennis delen, leren van anderen
- Netwerken
- Leuke activiteiten ondernemen
- PR en publiciteit (liefst gratis)
- Vindbaarheid van initiatieven, een overzichtelijke database/zoekfunctie
- Per initiatief je eigen documenten archiveren
- Twijfel of er veel gebruik zal worden gemaakt van een online platform
- Marktplaats en forums kunnen handig zijn, maar alleen als er veel op gebeurt
- Warme lijntjes naar beleidsmakers en bedrijven
- Wegen banen; zorgen voor meer vrijheid, gunstige regelgeving en medewerking gemeente
- Contact leggen met partijen die je project verder kunnen helpen
- Hulp bij het zelf opbouwen van het initiatief
- (Betaalde) adviseurs
- Specialistische hulp bij bijv. het schrijven van een subsidieaanvraag, technische zaken en rechtsvormen
- Informatie over subsidies, prijsvragen e.d.
- Sparren over hoe het gaat en beter kan met je initiatief, hoe je de energie en het enthousiasme vasthoudt
- Verbinden uiterlijke en innerlijke duurzaamheid
- Hulp om EIGEN ruimtes en broedplaatsen te scheppen
- Aanspreekpunt om zoekende vrijwilligers aan bestaande projecten te koppelen

Enkele respondenten zeggen alles op orde te hebben en geen behoefte te hebben aan een DGTU platform.

Vraag 3

a. Welke aanbod ken je om duurzame initiatieven, mensen en projecten in Utrecht te verbinden en te versterken (denk aan: Jij maakt Utrecht, Duurzaam Door, Toekomstatieliers, Wijkteams...)

Genoemd worden bijeenkomsten en netwerken op wijk, stad, provinciaal en landelijk niveau:

- Toekomstatieliers
- Team 2015
- Transition Towns
- MENS
- Eetbaar Utrecht
- Lekker Utrege
- Groene Peloton
- Wijkbureaus
- Wijkconnect
- Utrecht Natuurlijk
- Utrechtse Ruimtemakers
- Jij Maakt Utrecht
- De Krachtfabriek
- Y Social Business (<https://ysocialbusiness.wordpress.com/>) landelijk
- Social Impact Factory (<http://www.socialimpactfactory.com/>) landelijk
- Pluk de Stad
- Hier Opgewekt
- E-decentraal
- Servicepunt Energie Lokaal

Een paar mensen kennen geen platforms (of begrijpen de vraag niet goed). Verder worden genoemd LinkedIn groepen rond een thema of initiatief.

b. Wordt daar volgens jou gebruik van gemaakt?

Op deze vraag is weinig eenduidig antwoord. Men zegt ja, enigszins, nee en weet niet.

Een persoon zegt: voor het thema energie is er voldoende platform aanwezig.

c. Wat ontbreekt er volgens jou in dit aanbod in de regio/provincie Utrecht?

Genoemd wordt:

- Overzicht over initiatieven, platforms, ondersteuning, financiering, regelgeving e.d. Het is nu onoverzichtelijk en versplinterd.
- Samenhang / gezamenlijkheid; bijv. in de communicatie naar / benadering van doelgroepen
- Samen-leer-plekken die verder gaan dan (sporadische) kennismaking, maar waar werkelijk problemen worden opgelost en nieuwe kennis daarover gegenereerd en gedeeld wordt (Communities of Practice?)
- Betaalbare werkruimtes
- Bereiken van non-usual suspects: echte bottom-up initiatiefnemers komen niet (gauw) naar de bijeenkomsten, dus je zult ook af en toe naar de wijken en dorpen moeten.
- Mensen met benodigde kwaliteit die echt meerwaarde kunnen bieden aan initiatieven (kwaliteit kost geld)

2.3. Gesprekken met facilitatoren en systeemspelers

Aan de hand van een 'praatstuk' (zie bijlage) zijn in de periode juni-oktober 2017 gesprekken gevoerd met mensen die goed thuis zijn in de wereld van de facilitering van BDI's. Aan hen de vraag om te reflecteren op de behoeften van BDI's en de ondersteuning door systeemspelers: wat gaat er goed en wat nog niet?

Jitske Tiemersma - Omzien naar elkaar en Stichting Energie Zeist, en Rinske van Noortwijk - GreenWish

BDI's en systeemspelers werken nog niet goed samen. Het blijven twee verschillende werelden. De bestaande systemen verdelen het geld, doen zaken en bepalen het aanbod. De systeemwereld vindt BDI's zeker relevant, maar steekt er weinig of geen geld in. BDI's doen niet mee met de systemen, hebben geen lobby of vakbond. Financiering van BDI's komt uit subsidies, waardoor BDI's klein gehouden worden.

Veel BDI's raken vermoeid en stagneren: door het systeem, door burgers die het niet eens zijn met de BDI, of door gebrek aan daadkracht en moed.

BDI's worden ook moe van het aanbod van de 'faciliteringsindustrie'. Ze hebben vaak een meervoudig business plan en zorgen voor meervoudige waardecreatie, maar dat wordt niet begrepen in de sectoraal georganiseerde financiële wereld. Er zijn subsidieregelingen, maar die zijn versplinterd en de voorwaarden zorgen vaak dat de BDI zich aanpast of vervormt. Facilitering is vaak sectoraal georganiseerd. Zaak om als facilitatoren meer samen te werken en overzicht te bieden.

De Right to Challenge, waarbij financiering wel uit het systeem komt, wordt nog te weinig toegepast. Er is dus een ongelijk speelveld tussen BDI's en gevestigde systeemspelers. BDI's worden gezien als concurrenten in plaats van partners om mee samen te werken. Systeemspelers zouden facilitatoren moeten worden en meedoen in BDI's.

Maatschappelijke taken zijn buiten het systeem in de participatiesamenleving geplaatst. Waar bijvoorbeeld welzijnsorganisaties op een structurele wijze werden/worden bekostigd, krijgen BDI's af en toe een beetje subsidie, waardoor ze klein blijven en hun continuïteit onzeker is. Sociale ondernemingen als Thuisafgehaald zijn geen tijdelijke projecten waar je af en toe wat subsidie aan geeft, maar initiatieven die geborgd moeten worden in het overheidsbeleid.

Voor coaching van initiatiefnemers en voor hun projecten moet er financiering uit het systeem komen. Ook zou er een provinciale/regionale maatschappelijke bank moeten komen die langdurig investeert in BDI's.

BDI's zijn met prachtige en inspirerende dingen bezig. Er wordt bottom-up een heel mooie en nieuwe alternatieve wereld opgebouwd. We hebben kunstenaars, vertellers en filmmakers nodig die dit alles samen verbeelden in een aantrekkelijke perspectief. Dat zou een enorme wervingskracht hebben naar burgers en anderen.

Christiaan Hogenhuis - Stichting Oikos

Christiaan vindt dat er teveel gefocust wordt op de aalbare BDI's. Voor de transitie is het noodzakelijk dat innovatieve nichespelers en tot verandering bereide systeemspelers samenwerken. Systeemspelers hebben de burgers nodig en burgers hebben de systeemspelers nodig. Het belang van sociale ondernemers die immers ook bottom-up werken en zich vaak verbinden met BDI's moet ook worden benadrukt. We moeten kijken wie welke rol kan spelen: overheden, bedrijven, kennisinstellingen, ngo's, sociale ondernemers en burgers. Systeemspelers kunnen zowel BDI's helpen als een belangrijke rol spelen naar andere systeemspelers.

Ook moeten we beter luisteren naar 'de boze burger', die misschien niet gelijk heeft, maar wel een relevante mening en ervaring heeft.

Christiaan is actief in de Toekomsteliërs. Hierbij worden een BDI en systeemspelers bijeen gebracht. Met alle deelnemers worden afspraken gemaakt over wat zij na de bijeenkomst praktisch kunnen bijdragen. Hieruit zijn enkele transitieteams ontstaan.

De facilitatoren van de Toekomsteliërs hebben over het algemeen geen actieve rol in de transitieteams, maar doen wel aan een zekere nazorg (navragen of en stimuleren dat afspraken worden nagekomen).

De financiering van de facilitatoren is te gering: zoals in dit wereldje gebruikelijk zijn er veel onbetaalde/laagbetaalde uren. Hierdoor is er kans dat de Toekomsteliërs gaan verzanden. Financiering zou kunnen komen van bedrijven die de Toekomsteliërs adopteren, van fondsen en van overheden. In de energiesector is men hier veel verder mee.

Wijnand Jonkers - Servicepunt Energie Lokaal (NMU)

Wijnand helpt groene en rijpe BDI's als een soort 'huisarts'. Waar nodig verwijst hij mensen door. Het aanbod is heel divers en gericht op maatwerk: coaching, bijeenkomsten en CoP's.

Maar het gaat nog verder, door een aanjagende en proactieve houding: BDI's worden actief benaderd en Wijnand probeert de ruimte voor BDI's verder te vergroten.

Sommige BDI's willen professionaliseren en bedrijfsmatig worden, maar niet allemaal. Het kan namelijk ten koste gaan van het sociale draagvlak en de zeggenschap van de pioniers. Pioniers staan opschaling soms in de weg. De combinatie van een maatschappelijke sociale rol en commercieel werken is veel lastiger dan gemeenten denken.

Volgens Wijnand is het slim als energie-BDI's verbreden door aandacht te besteden aan sociale of mobiliteitsaspecten.

Groene energieleveranciers zoals o.a. Greenchoice helpen BDI's met professionaliseren en een verdienmodel. Binnen de huidige regelgeving hebben BDI's veel ruimte, maar de verst doorgegroeiëde BDI's botsen toch op het bestaande energiesysteem: lange procedures en kastje-muur. Ook lastig is dat gemeenten allemaal verschillende spelregels hanteren, anders faciliteren en met elkaar botsen. Dat is met name ingewikkeld als projecten zich afspelen op de grens van 2 gemeenten. Hier zou de Provincie een rol in kunnen spelen.

Wijnand en anderen lobbyen daarom voor een nieuw energiesysteem.

Frustrerende systeemspelers zijn er ook: de fossiele bedrijven, maar ook burgers die een energietransitie niet nodig vinden of geen windmolens willen zien.

Anne Marieke Schwencke - onderzoekster As i-Search en Lokale Energiemonitor

Door haar onderzoek heeft Anne Marieke een heel goed overzicht van de enorm dynamische energietransitie. Wat doen BDI's (coöperaties) en gemeenten. Hoe werken gemeenten samen aan de regionale transitie en aan een lange termijn strategie, gezien die enorme ambities waar bestuurders hun handtekening onder zetten. Bestuurders zijn onaangenaam verrast als ze begrijpen en visualiseren wat de transitie in het echt inhoudt. Een huis kun je energieneutraal maken, maar een regio is even wat anders. Het Haagse bureau Posad kan dit realistisch verbeelden. 100% duurzame energie gaat niet lukken, want dan zou je het Groene Hart moeten volzetten met molens. Of je wentelt af op Duitsland (wind) of gas (Rusland).

Energie besparen -50-70%- is een goed plan, maar zie hieronder.

In het algemeen kun je weinig zeggen over de transitie en de barrières die er zijn. Binnen de duurzame energiewereld zijn er grote verschillen in sectoren en in de fase waarin initiatieven zich bevinden. Anne Marieke benadrukt dat dit nog sterker geldt voor BDI's in heel andere sectoren. Als je die allemaal op een hoop gooit mis je hoe het in elkaar steekt. De 'grondtoon' is misschien hetzelfde, maar verder zijn er vele verschillen.

Problemen

1. Energiebesparing: probleem is dat hier voor BDI's geen verdienmodel in zit.

Je wordt dan afhankelijk van subsidies (onzeker, stort in zodra de subsidie ophoudt) of van vrijwilligers (met alle problemen vandien).

2. Energieopwekking

Collectieve zonnedaken (zon op het dak van een ander): wie is eigenaar en wil die meewerken, hoe regelen we het met aansprakelijkheid en verzekering, hoe zit het complexe energiewereldje hier in elkaar...

Wind: van wie is de grond, hoe pas je molens in en uiteraard wat denkt de omgeving ervan. De heftige taferelen zijn bekend.

N.B. Kolen worden steeds goedkoper. Fossiele energie wordt in Nederland niet gesubsidieerd maar de overheid betaalt de infrastructuur en de maatschappelijke kosten worden niet doorgerekend.

Als de regering de subsidie op zon en wind zou stoppen dan dondert alles in elkaar.

Warmte (van het gas af; restwarmte van bedrijven, warmtepompen): geen verdienmodel voor BDI's

Wensen naar de overheid

- Haal de schotten weg tussen de gemeentelijke afdelingen
- Stel daken ter beschikking
- Betaalde uren
- Helpen bij (wind)projecten - bevoegd gezag
- Bovenlokale samenwerking kan beter
- Samen opbouwen

Anne Marieke ziet wel dat energie-BDI's breder kijken dan alleen energie, maar dat de meesten door de tijd toch een specialisatiekeuze maken. Of men werkt met andere initiatieven samen onder 1 paraplu. Wat wel veel voorkomt is dat energieopwekking een fonds mogelijk maakt waar sociale dingen mee kunnen worden gedaan en de lokale economie gestimuleerd wordt. Ook gangbare energiebedrijven doen dit nu om lokaal draagvlak te krijgen. Energiecoöperaties streven naar zeggenschap over de energieproductie en dat de baten zoveel mogelijk lokaal neerslaan in plaats van naar elders te verdwijnen.

Annette Klarenbeek - Lector Crossmediale Communicatie in het Publieke Domein, Hogeschool Utrecht

Annette houdt zich bezig met communicatie rond duurzaamheid, met name energie. Zie ook <https://husite.nl/blogpublab/annette-klarenbeek-publab-lector-gesprek/>. Het gaat om communicatie door overheden, professionals en energie-BDI's richting burgers: wat daar fout gaat en hoe het beter kan. Op grond van onderzoek wordt nu landelijk een training aangeboden. Daarbij wordt naar taal gekeken en wordt er met systeemopstellingen gewerkt (met alle betrokken partijen erbij).

Het stadsgesprek Rijne Energie wordt genoemd als voorbeeld waar de communicatie mis ging, maar er zijn veel meer voorbeelden van (voorgenomen) ingrijpende projecten waar burgers zich boos over maken. Bij windparken speelt dit zoals bekend het meest.

Gespreksleiders/communicatieprofessionals moeten door zich tevoren te verdiepen in online en

offline communicatie weten en begrijpen welke bezwaren en zorgen er leven: de Discoursanalytische Bril (DaB).

Maartje Harmelink, collega van Annette, zegt over het HU onderzoek: “Een patroon dat we in verschillende cases hebben teruggevonden, is dat er allerlei beschuldigingen werden geuit richting de overheid en de ondernemers. Daardoor werden ze neergezet als onbetrouwbaar. Volgens mij is er een enorme kloof tussen burger, overheid en ondernemers en ik denk dat het zaak is om deze in de toekomst meer samen te brengen...De creatie van collectiviteit in plaats van ‘wij versus zij’ biedt wellicht aanknopingspunten voor de communicatie...In de cases die wij hebben onderzocht, was eigenlijk heel weinig sprake van interactie tussen burgers en organisaties.”

Myra de Koning (gemeente Aa en Hunze) voegt hieraan toe: “Duurzaam leven is niet iets wat je mensen oplegt. Het begint bij het inzien van nut en noodzaak en dus bij draagvlak...De aanleg van veel windmolenparken laat zien dat het anders moet qua aanpak en communicatie. Het zijn vaak te grote initiatieven waar burgers te laat bij betrokken worden.”

In Denemarken lukt de energietransitie goed, waarschijnlijk doordat er veel meer eigenaarschap zit bij lokale mensen, die de lusten en de lasten delen.

Annette werkt met anderen samen in het PubLab (www.publab.hu.nl) die focust op gezondheid, duurzaamheid, mobiliteit, sociale cohesie en veiligheid. Het is denkbaar dat de HU, naast de trainingen, meer zou kunnen betekenen voor BDI's, maar daar moet dan financiering voor worden gevonden.

Opmerkingen

Transities zouden zoveel mogelijk bottom-up moeten verlopen. Burgers worden pas actief als ze iets echt als een gemeenschappelijk probleem ervaren en de kans krijgen en nemen om dat zelf, in samenwerking met andere partijen, aan te pakken. De kans op weerstand is dan veel kleiner.

Dit lijkt op de aanpak van Drenthe In Transitie (DIT), die de energietransitie meer als een sociaal dan een technisch vraagstuk ziet. DIT probeert de sociale innovatiekracht van onderop te ondersteunen, door mensen te motiveren en inspireren zodat ze het ook willen. Het artikel van Albert Koers en Rob Rietveld in Hoofdstuk 1 sluit hier perfect bij aan.

Een kritische opmerking is hier op zijn plaats. Het inzetten van begripsvolle communicatie-professionals kan ook een ultieme vorm van een top-down benadering zijn. Dit lijkt het geval met omgevingsmanagers die ingehuurd worden door overheidslichamen om ingrijpende veranderingen te begeleiden.

Lenny Putman en Monike van Duren - Gemeente Utrechtse Heuvelrug

De gemeentelijke organisatie waarvan Lenny en Monike onderdeel van zijn, wil functioneren als netwerkorganisatie. Veel burgers begrijpen de systeemwereld niet en dat maakt het voor BDI's lastig. Lenny en haar collega's helpen BDI's in de reis door de systeemwereld en opent deuren. Ze probeert collega's mee te krijgen en kijkt naar de elasticiteit van de regels, met inachtneming van de doelen waar ze voor staan. De wethouder speelt ook een belangrijke rol in het voor BDI's begripbaar maken van de systeemwereld en vice versa. En hij geeft ruimte.

Flexibiliteit lijkt het toverwoord: flexambtenaren en flexibele toegang tot middelen. Nu is het voor ambtenaren moeilijk omdat BDI's snel en ineens iets nodig hebben en het andere moment niks. Als de hulp te lang duurt kan een initiatief leeglopen. BDI's kennen het werken met de PenCycclus niet (begroting, jaarrekeningen, concernplannen e.d.) met hun termijnen, schotten tussen budgetten en thema's. De dynamiek van het overheidssysteem is niet meegegroeid met de dynamiek van de samenleving.

We moeten opnieuw kijken hoe overheden en bewoners met elkaar omgaan, wie waar de regie heeft en welke rol men kiest.

Monike en Lenny vinden dat een aantal systeemspelers samen een flexibel regiofonds voor BDI's moeten opzetten. Waarbij juist ook integrale crossover projecten kunnen aankloppen. Dit wordt dan wel weer ingewikkeld naar de hogere overheden, zolang die een strakke sectorale verantwoording wensen.

'Regels' is ook een thema. Die zijn ooit om goede redenen bedacht, bijvoorbeeld om iets te beschermen, maar zodra ze in beton gegoten worden zijn ze ook een sta-in-de-weg voor nieuwe ontwikkelingen die nog niet bestonden toen de regels bedacht werden. Het gaat erom dat in de geest van de regels wordt gehandeld.

Het is fantastisch als BDI's professionaliseren, maar voor ambtenaren is het niet duidelijk of ze geprofessionaliseerde BDI's moeten blijven faciliteren. Is het dan een onderneming of een BDI? Er zijn ook professionals of leden van politieke partijen die naast hun werk samen een BDI opzetten: wat is het risico op belangenverstrengeling?

Het helpt enorm als bestuurders ruimte durven te geven en ambassadeurs worden van transities. Aan de andere kant bepaalt de Gemeenteraad hoeveel ruimte er wordt toegestaan. De Raad biedt een afspiegeling van hoe de bevolking als geheel over transities denkt, namelijk: verschillend.

Een paradigmawisseling is nodig maar voltrekt zich al door wat er bottom-up en door de technologie gebeurt.

Opmerkingen

Ook bij de IASC conferentie 2017 werd de vraag gesteld wie de leiding, de regierol pakt. Dit zou niet relevant moeten zijn. Iedereen, of je nou ondernemer, professor, sociaal ondernemer, bewoner of ambtenaar bent, kan een duurzaamheidsinitiatief nemen. Uiteindelijk heb je daarbij toch andere spelers nodig: het gaat om co-creëren en resultaat behalen.

Taal en cultuur zijn enorm belangrijk. Daarom is het niet handig als burgers en systeemspelers elkaar niet begrijpen (leefwereld en systeemwereld). Men moet naar elkaar toegroeien, elkaars taal begrijpen of een gemeenschappelijke taal ontwikkelen.

Bij de IASC conferentie bleek dat BDI's worstelen met de vraag of ze willen integreren/aanpassen in het bestaande systeem of dat men zich daar juist om goede redenen verre van moet houden.

Samenwerking tussen BDI's en systeemspelers is mogelijk en werpt mooie vruchten af. Aan de andere kant is duidelijk dat er systeemspelers zijn die geen belang hebben bij verandering van de status quo, en dat er burgers zijn die de overheid en het systeem uitsluitend als vijand zien. Het mooist is als alle partijen met elkaar samenwerken, maar niet vergeten mag worden dat er helaas grote maatschappelijke tegenstellingen bestaan!

Karin Visser e.a. - Initiatievennetwerk Gemeente Utrecht

De Gemeente Utrecht loopt - net als een paar andere grote steden - voorop met een BDI-vriendelijke werkwijze. Initiatiefnemers kunnen hun verhaal en behoefte pitchen bij een groep ambtenaren uit relevante afdelingen, die proberen om het initiatief verder te helpen.

In het Coalitieakkoord staat: *"wij willen dat Utrecht een stad blijft waar mensen in goede gezondheid willen wonen, werken en leven. Waar iedereen de kans krijgt om mee te doen. We creëren meer ruimte voor eigen initiatief, waarbij we als gelijkwaardige partners van de stad optrekken. Dat betekent dat we ook aan initiatiefnemers vragen wat ze zelf kunnen doen"*.

De Gemeente helpt mee door hekjes weg te halen, regels te versimpelen en te experimenteren. Hiervoor kunnen initiatiefnemers gebruik maken van 'Ruim baan voor initiatief' (zie <https://www.utrecht.nl/bestuur-en-organisatie/college-van-b-en-w/utrecht-maken-we-samen/ruim-baan-voor-initiatief/>).

De ambtenaren krijgen van de gemeentesecretaris veel ruimte om dit te doen en naast de burgers te staan.

De Gemeente biedt een loket en zeer uitgebreid overzicht van de aanwezige netwerken, adviseurs, cursussen, fondsen et cetera.

Er wordt veel geworsteld door BDI's, ze worden niet allemaal sterk genoeg: ze hebben ondernemerskwaliteiten nodig.

Volgens het Initiatievennetwerk is geld in Nederland geen probleem. Dit zit bij individuen, fondsen, banken, in het bedrijfsleven en bij de overheid. Toch blijkt het voor BDI's en sociaal ondernemers lastig om daar bij te komen. De Gemeente kan de vraag naar o.a. geld/investeerders en waar dit geld te vinden is samenbrengen. Het is dus zaak om BDI's die willen opschalen te koppelen aan bedrijven. De afdeling Financiën verkent de mogelijkheden van de Utrechtse euro. Daarnaast is er het laagdrempelige Initiatievenfonds.

De Provincie zou ook een Initiatievenfonds kunnen instellen, en als rol pakken om uitwisseling tussen de gemeenten te organiseren.

Opmerking

De Gemeente Utrecht doet erg veel en is zondermeer te beschouwen als best practice.

Toch een kritische kanttekening en vraag.

Het aanbod kan overzichtelijk, breed en toegankelijk zijn, maar toch niet bekend of voldoen aan de behoefte. BDI's als Krijg de Kleertjes worstelen en ploeteren om financieel overeind te blijven. Vraag en aanbod sluiten blijkbaar niet voldoende aan of weten elkaar nog niet goed te vinden. Aanvragen van BDI's als Krijg de Kleertjes bij fondsen worden afgewezen vanwege criteria of omdat de fondsen geen uren willen betalen. Al met al zijn BDI's zo vooral bezig met overleven en projectjes en komen niet toe aan echte ontwikkeling en professionalisering.

De Gemeente Utrecht geeft zelf aan dat BDI's die aansluiten bij het beleid meer aandacht krijgen. In hoeverre zijn die BDI's dan uitvoerders van dat beleid? Hoe zit het met de facilitering van BDI's die een ander beleid voorstaan? Is de kans groter dat zij mislukken?

Daphne van Rhee - vanuit de Gemeente Utrecht gedetacheerd bij de Social Impact Factory

De overheid heeft misschien allerlei taken over de schutting gegooid, maar bij burgers was al langer de behoefte en tendens aanwezig om de regie te pakken.

SIF is gericht op sociaal ondernemers en helpt BDI's ondernemender te worden, met maatwerk, coaching, workshops en cursussen (o.a. over leiderschap). SIF heeft een groot netwerk van deskundigen die bij 'incubatie en acceleratie' kunnen helpen. BDI's worden gekoppeld aan ervaren sociaal ondernemers (buddies).

De kosten zijn redelijk, de gemeente financiert mee in het incubatieprogramma. De Provincie en het Rijk doen nog weinig, pas als het loopt. De Provincie kan een rol spelen bij het bekendheid geven aan wat de SIF aanbiedt.

Geconstateerd kan worden dat bij BDI's in bepaalde sectoren geen sluitend verdienmodel mogelijk is. De vraag is dan wat realistisch uit de markt kan komen en wat de overheid structureel bij moet leggen, gezien het maatschappelijk belang van de BDI.

De Gemeente is aan het leren om vanuit maatschappelijke waarden te denken en integraal (crossover) te begroten.

Er is onlangs onderzoek gedaan waar BDI's precies behoefte aan hebben. Eind dit jaar is hier meer helderheid over en gaat iemand een overzicht maken van vraag en aanbod.

Ferenc van Damme - Beleidsontwikkelaar Participatie & Communicatie Studio Vers Bestuur, Provincie Overijssel

De beeldvorming over de provincie is negatief. "Wij werken niet voor bewoners", maar dat is aan het veranderen. Het bestuur steunt Ferenc van harte en wil dat er op alle beleidsterreinen tijd, moeite en geld wordt geïnvesteerd. Investeren en 'leergeld' in plaats van subsidies. Iedereen kan met initiatieven komen: gedeputeerden, wethouders, bewoners. Creatieve kracht kan bij iedereen loskomen. Voor ondersteuning moeten BDI's naar Ferenc toe komen, hij kijkt dan hoe serieus het is en of het al eerder in Overijssel is uitgevoerd.

De ondersteuning aan BDI's bestaat uit verbinden, brainstormen, handwerk en zoekwerk. Mensen betrekken met bepaalde kwaliteiten. Leiderschap ontwikkelen, maar dan wel onzichtbaar en ondersteunend leiderschap. Vooral proberen om mensen te bereiken die je doorgaans niet bereikt, via hun kinderen of via natuur, sport of cultuur. Doorbreken vastzittende maatschappelijke rollen: het gaat om individuen niet om clubs. Bottom-up werken. BDI's aanleren op nieuwe manieren zichtbaar te worden, bijvoorbeeld via de voetbal. Ga op straat pizza bakken of gratis koffie schenken in een volkswijk. Spreek de taal van de mensen die daar wonen. Top-down propaganda en campagnes werken niet. BDI's en ngo's werken vaak nog traditioneel.

Intern gaat hij in gesprek met het bevoegd gezag - bewustwordingssessies. "Van overheid naar onderheid". Collega ambtenaren moeten vaak nog wennen. Hiervoor gaan ze met intervisie aan de gang. Gemeenten zijn soms bang dat de Provincie het van hun overneemt, dan wordt Ferenc geweerd.

Bij de Provincie Overijssel is er een duidelijke positieve flow.

De oude spelregels gelden niet echt meer en nieuwe worden nu uitgevonden in experimentele labs.

De nieuwe wereld wordt verkend, de praktijk heeft invloed op het systeem.

Dit kan ook bij de Provincie Utrecht: daar zou een virusgaard moeten beginnen.

Zie ook: <https://www.nederlandkantelt.nl/kantelvoorbeelden/ferenc-van-damme/>

Opmerking

Schrijver dezes heeft jarenlang samen met welzijnswerkers aan 'duurzaam opbouwwerk' gedaan in de Dordtse multiculturele wijk Crabbehof. Een van de succesvolle manieren om contact en vertrouwen te krijgen was een maandelijks wijkterras op straat. Helaas is de facilitering rond 2009 wegbezuinigd.

Een van de dilemma's van overheden is dat alleen/vooral hoogopgeleide witte mensen in BDI's worden bereikt. Andere, sociaal zwakkere, doelgroepen zijn te bereiken door proactief naar bijvoorbeeld volkswijken te gaan en de 'Ferenc-aanpak' te volgen!

Wil Broekman - Stimuleringsfonds Rabobank Utrecht e.o.

Rabo biedt naast financiering ook actief hulp bij de professionalisering van maatschappelijke spelers. Vooral gericht op het stimuleren van ondernemerschap, duurzaam en levensbestendig wonen, financiële zelfredzaamheid, en sport- en cultuurparticipatie. Maar ook wel op sectoren waarin BDI's actief zijn.

Wil Broekman betreurt dat er bij de BDI's nog te weinig sociaal ondernemerschap aanwezig is en een streven naar een verdienmodel. Gevolg is dat veel BDI's niet opschalen en blijven steken in kwetsbaar vrijwilligerswerk en afhankelijkheid van subsidies.

Systeemspelers bieden inderdaad weerstand tegen BDI's, maar die moeten nu eenmaal ook aan dezelfde eisen, regels en voorwaarden voldoen als de gevestigde spelers. Het alternatief van BDI's moet op een of andere manier beter of aantrekkelijker zijn dan wat de gevestigde partijen bieden. Wat dat betreft is zorgcoöperatie Austerlitz zorgt een goed voorbeeld, omdat die echt een goed alternatief bieden.

Spelregels veranderen kan wel, maar gaat langzaam. Daarvoor moet je blijven duwen.

Opmerking

BDI's ervaren de systeemeisen vaak als 'onnodig moeilijk doen'. De indruk is dat BDI's en Rabo meer naar elkaar toe zouden kunnen groeien. De heer Broekman staat open om meer met BDI's te doen in het kader van professionalisering. Het Rabo Stimuleringsfonds kan of wil slechts beperkt uren/loonkosten betalen, hetgeen betekent dat Rabo verwacht dat veel werk onbetaald moet gebeuren? Hoe kunnen sociale ondernemers die in BDI's een trekkersrol hebben en vele uren investeren voor hun werk beloond worden?

Socrates Schouten - Waag Society, De Meent en De Grote Transitie.nl

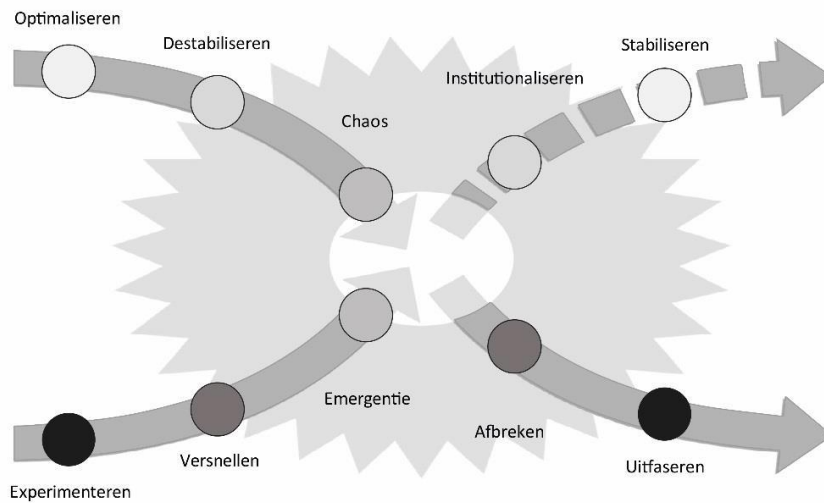
Socrates is een van de organisatoren van het symposium waarmee De Grote Transitie Utrecht in 2014 van start ging en is gespecialiseerd in de wereld van de Commons. Het verhaal en de ideologie daarachter is belangrijk voor de transities en sluit goed aan bij de denkwereld van systeemspelers. Het Commons verhaal zou de nieuwe basis kunnen worden voor de inrichting van de economie en het systeem. Het past goed bij het Transitielab, omdat daarbij gestreefd wordt naar een gelijkwaardige samenwerking tussen BDI's en systeemspelers.

Er zitten geheel andere principes achter dan bij het in de praktijk gebrachte communisme. Het communisme is totalitair, centraal en verticaal; het Commons gedachtegoed gaat uit van bottom-up, decentraal en horizontaal. Gelijkwaardigheid is het streven, al zul je altijd wel machtsongelijkheid en botsingen tussen mensen blijven houden.

Charlie Spork - onderzoeker en adviseur bij DRIFT for transition

DRIFT organiseert voor transities out of the box challenges en arena's, waarbij opvalt dat BDI's/voorlopers en veranderingsgezinde systeemspelers een verschillende taal spreken.

In dit soort bijeenkomsten worden lange termijnvisies opgesteld en korte termijnacties er naartoe. Daar komen experimenten uit voort waar ruimte voor nodig is: financieel, institutioneel, juridisch en mentaal.

De X-curve van Derk Loorbach

Transities -zoals de paarden begin 20^e eeuw werden vervangen door auto's- hebben historisch gezien het verloop zoals in deze afbeelding wordt aangeduid. De energietransitie is volgens Spork het verst gevorderd. Er zijn vrij heldere keuzes gemaakt en de urgentie wordt erkend. Andere transities zijn minder ver, zoals op het gebied van landbouw en voedsel. Je hoort naar verhouding minder over de voedseltransitie. De huidige landbouwpraktijk wordt nog steeds geoptimaliseerd. Naast de reguliere landbouwagenda zou er een transformatie agenda moeten zijn om alternatieven verder te ontwikkelen. Er moet wel een keuze worden gemaakt, maar die kun je ook uitstellen.

In 2008 leek het erop dat het financiële systeem in chaos zou instorten maar een transitie naar een nieuw systeem is er toen niet gekomen. Ook omdat een volwaardig alternatief systeem op dat moment niet voorhanden was, is het oude systeem met enorme kosten overeind gehouden. Dat komt overeen met de economiekring van Louis de Jel, waarin het blauwe segment staat voor het huidige economiesysteem en het groene segment de in opkomst zijnde duurzame economie en samenleving verbeeldt (zie ook bijlage).

De economiekring van Louis de Jel

Een wenkend perspectief en een regionale visie zijn heel belangrijk, maar die kan alleen bottom-up en met alle stakeholders worden vormgegeven. Als de Provincie Utrecht top-down een duurzaam perspectief, een groot verhaal zou gaan uitdragen dan zullen velen zich daar tegen verzetten.

Regels moeten worden doorgelicht. Interessant voor de nieuwe rollen van overheden en burgers, vanuit transitiekundig perspectief: Verkenning van aansluitingsvermogen van Nederlandse gemeenten (DRIFT, januari 2016, <https://www.drift.eur.nl/wp-content/uploads/2016/12/Rapport-Aansluitingsvermogen-definitief.pdf>)

Door de DRIFT bijeenkomsten wordt bereikt dat ambtenaren vol goede moed gaan proberen om binnen de systeemwereld dingen te veranderen. Dat gaat niet altijd goed, wel als leidinggevendenden veranderruimte geven en een verandernetwerk kan ontstaan.

Voor de Provincie Utrecht is mogelijk interessant hoe Limburg het Duurzaam Door programma met BDI's heeft uitgevoerd. DRIFT heeft daar onderzoek naar gedaan. Een goede rol voor de Provincie zou zijn om op te halen wat BDI's, bedrijven en gemeenten doen en willen. En hierin gaten ontdekken, verbinding maken en gezamenlijk een regionale visie ontwikkelen. Verder kan de Provincie Utrecht naar IPO en het Rijk rollen op zich nemen.

De geldstromen zitten vast in het systeem. De spelregels van het economische systeem zorgen dat er geen level playing field is, zodat veel BDI's geen verdienmodel hebben. De criteria van veel fondsen werken in het nadeel van BDI's. Veranderen van de regels zou helpen, of je moet BDI's op een andere manier in leven houden.

DRIFT over DuurzaamDoor in de Provincie Limburg

DRIFT heeft een analyse gedaan van het DuurzaamDoor programma in 3 provincies, waaronder Utrecht en Limburg.

Dit is wat zij over DuurzaamDoor Limburg geschreven hebben:

Men is zich zeer bewust van de noodzaak om 'bottom-up' te netwerken. Om aan te sluiten bij de bestaande energie op grassroots level, waar mensen zelf in beweging komen. Ook is er het besef dat er netwerken op meerdere lagen zijn. De provincie weet daarmee tussen en binnen netwerken te verbinden vanuit de rol van makelaar:

De programmapartners beschouwen netwerken in verschillende lagen:

Het lokale netwerk

Bijvoorbeeld de energiecoöperatie: een netwerk van burgers die samen energie willen produceren.

Het bovenregionaal of thematisch netwerk

Bijvoorbeeld het netwerk van energiecoöperaties. Dit is een bovenlokaal netwerk bestaande uit deelnemers die functioneel / op thema met elkaar verbonden zijn.

Het netwerk van het volledige duurzaamheidslandschap

Dit is de ideaalsituatie, het einddoel van DuurzaamDoor Limburg. Zeer diverse duurzame partijen uit de 5 O's (zoals energiecoöperaties, gemeenten, Universiteit Maastricht, maar denk ook aan zorginstelling, landbouwproducent of papierfabriek) die functioneel met elkaar in verbinding staan. Het gaat om een zelfsturend netwerk dat tot duurzaamheidsresultaten komt.

Ze beseffen dat netwerken niet zomaar ontstaan en voortbestaan: "Je moet eerst een aantal dingen in gang zetten, voordat je met netwerkvorming bezig kunt". Een geïnterviewde stelt:

"Er bestaat geen Limburgs netwerk. Er zijn een aantal netwerken op het eerste niveau, op het tweede niveau zijn ze in ontwikkeling en op het derde niveau zijn de contacten miniem. Op dit moment werken we nog voornamelijk aan het tweede niveau, samenwerking op thema. De energie coöperaties in Limburg kennen elkaar wel. Er is af en toe kennisuitwisseling, maar echte samenwerking lijkt nog beperkt."

En ook:

In Limburg is voor een andere aanpak gekozen, een aanpak die meer in lijn lijkt te zijn met het gedachtegoed van DuurzaamDoor. In Limburg is gekozen voor een gefaseerde aanpak, waarin in de eerste fase is ingezet op het financieren van lokale en bottom-up netwerken. In de tweede fase zijn change agents uit deze en andere lokale netwerken bij elkaar gebracht in een serie sessies om samen te zoeken naar gedeelde belangen en waarden. Feitelijk ontstaat hier nu een netwerk vanuit initiatieven, met andere woorden, een netwerk van netwerken. Alhoewel er sprake is van een zeer pril netwerk (sinds de lente van 2016) zijn er duidelijke signalen van enthousiasme, bereidheid van elkaar te leren, samen actie te ondernemen en is er behoefte aan een visie. Deze aanpak lijkt beter aan te sluiten op de veranderkracht van onderop, te meer omdat bottom-up initiatieven vrij de ruimte te krijgen een agenda in te vullen en na te denken over een stip aan de horizon.

Samenvatting

Bottom-up duurzaamheidsinitiatieven (BDI's) zijn er in vele gedaanten: er zijn veel overeenkomsten maar zeker ook heel grote verschillen. Een deel van de BDI's probeert op te schalen, maar daarbij verongelukken er velen.

Uitgangspunt van dit onderzoek, als onderdeel van Transitielab Utrecht, is dat het belangrijk is dat zoveel mogelijk BDI's succesvol worden en groeien en bloeien. Het blijkt dat BDI's vaak moeten zien te overleven in een ongunstig of zelfs guur klimaat. Systeemspelers en facilitatoren kunnen heel veel betekenen bij de ondersteuning van de opschaling en bij het scheppen van een gunstige habitat.

In de tabel hieronder wordt het onderzoek kort samengevat. In de eerste kolom worden de zes 'kernbehoeften' van BDI's, die willen opschalen, genoemd. Deze zijn gedestilleerd uit het marktonderzoek in 2015 en een enquête die in 2017 in het kader van het Transitielab zijn uitgevoerd. In de tweede kolom staan voorbeelden (niet volledig) van het huidige ondersteuningsaanbod aan BDI's. De derde kolom benoemt de hiaten en barrières waardoor BDI's grote moeite hebben om te overleven en krachtig te worden. Tenslotte worden suggesties gedaan voor extra ondersteuning op regionale schaal.

De suggesties sluiten goed aan op de boodschap van de **IASC conferentie en het PCL advies** aan de Provincie Utrecht (beiden 2017): BDI's hebben een blijvende behoefte aan professionele ondersteuning; zoek naar de verbinding tussen de systeemwereld en de leefwereld; werk samen op basis van gelijkwaardigheid, co-creatie en vertrouwen.

Uitspraken in het onderzoek:

*een historisch gegroeid wantrouwen over en weer tussen overheden en burgers
veel burgers begrijpen de systeemwereld niet
van overheid naar onderheid*

*het Commons verhaal zou de nieuwe basis kunnen worden voor de inrichting van de economie en het systeem
BDI's hebben ondernemerskwaliteiten nodig*

BDI's worden gezien als concurrenten

*de economische spelregels zorgen dat er bij BDI's in bepaalde sectoren geen sluitend verdienmodel mogelijk is
ga op straat pizza's bakken of gratis koffie schenken om de unusual suspects te bereiken*

Transition Lab for Sustainability: from Grassroots Initiatives towards System Change
Onderzoek naar een optimale ondersteuning voor opschalende bottom-up duurzaamheidsinitiatieven

Kernbehoeften initiatieven (BDI's)	Welk ondersteuningsaanbod is er al	Lacunes/ groeibelemmingen	Suggesties voor extra ondersteuning (regionale schaal)
Ontwikkelen van ondersteunend leiderschap en ondernemerschap (o.a. Ief)	Coaching Social Impact Factory, GreenWish, NMU, training HU, etc.	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig aandacht voor persoonlijke ontwikkeling en professionalisering van de initiatiefnemers 	<ul style="list-style-type: none"> • Investeren in ontwikkeling: cursus leiderschap e.d. • Rol voor kunstenaars
Gezamenlijke slagkracht van BDI's en zichtbaarheid naar buiten (breed publiek)	Sectorale netwerken, MAEX, IdealenKompas, Manifesten, DGTU, Duurzame Dinsdag, Urgenda, gemeentelijke websites, etc.	<ul style="list-style-type: none"> • Behoeft aan meer samenwerking, uitwisseling, afstemming, lobbykracht en zichtbaarheid van BDI's 	<ul style="list-style-type: none"> • Regionaal platform en/of brancheorganisatie⁴ van initiatieven en facilitatoren • Bekendmaken faciliteringsaanbod • Rol voor kunstenaars • Proactief naar unusual suspects
Lerende netwerken	Community of Practice voor energie (NMU)	<ul style="list-style-type: none"> • Netwerken met professionele intermediairs ontbreken voor systematisch leren 	<ul style="list-style-type: none"> • Meer lerende netwerken, CoP's, intervisie etc.
Experimenteer-ruimte	Fysieke en juridische experimenteer-ruimte (regelarme zones), mentale experimenteer-ruimte (o.a. bestuurders die ruimte geven)	<ul style="list-style-type: none"> • Experimenteer-ruimte is tijdelijk en beperkt, waardoor BDI's alsnog kunnen mislukken 	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten juridische ruimte, voor langere tijd of structureel • Regionale visieontwikkeling • Systeemonderzoek en gunstige habitat scheppen
Toegang tot systeemwereld	Social Impact Factory, Initiatievennetwerk Gemeente Utrecht, Toekomsteliërs en NMU (leggen verbinding met o.a. overheid, bedrijven)	<ul style="list-style-type: none"> • Te weinig tijd om initiatieven goed te coachen • Gevestigde partijen zijn onwennig en werpen barrières op • Procedures en bureaucratie (kloof tussen leefwereld en systeemwereld) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ontschotting tussen afdelingen • Professionele ondersteuning, maatwerk, coaching en 'adopter' BDI's • Right to Challenge en gelijkwaardigheid
Financiering	o.a. gemeentelijke subsidies, KNHM, Oranjefonds, lokale Rabobanken, KF Hein Fonds, VSB fonds, Utrechtse euro, crowdfunding	<ul style="list-style-type: none"> • Weinig financiering uit het systeem • Inperkende criteria • Fondsen worden overvraagd • Financiering is tijdelijk, uren worden nauwelijks betaald • Initiatieven zijn teveel tijd kwijt aan fondswerving en overleven 	<ul style="list-style-type: none"> • Cross-sectoraal initiatievenfonds • Financiering van professionele ondersteuners • Betaalde opdrachten • Structurele ondersteuning van BDI's zonder goed verdienmodel (denk aan Utrechtse euro en basisinkomen)

⁴ Netwerken zijn informeel en tijdelijk, een platform of organisatie kan structurele ondersteuning borgen.

Bijlage 1

De economiecirkel

Deze cirkel⁵, die in de banner van De Grote Transitie Utrecht (DGTU) gebruikt wordt, symboliseert dat de duurzaamheids- en nieuwe economie beweging (groen) volwassen aan het worden is, maar helaas nog niet robuust genoeg is. Aan de horizon verschijnt een economiemodel waarin ook gewone mensen eigenaar zijn van hun omgeving en van de economie, waar alle bronnen en opbrengsten eerlijker gedeeld worden en het welzijn voor alle mensen en dieren, ver en dichtbij, nu en in de toekomst als leidend principe voorop staat. Een economie die van lineaire naar circulaire processen gaat en waar macht en zeggenschap via netwerkstructuren veel meer bij de mensen zelf ligt. Om dit aantrekkelijke alternatief voor het huidige kapitalistische economiemodel (blauw) te kunnen bieden, moet er nog veel gebeuren. Het afscheid van het huidige onduurzame systeem gaat niet zonder slag of stoot, en de transitie naar een nieuw systeem is zeker niet zonder gevaar. Het risico is aanwezig dat samenlevingen terugvallen op vormen van populisme of zelfs dictatuur (bruin), of op varianten van bovenaf geleide staatseconomieën zoals het communisme (rood). In onze steeds woeliger wordende wereld zijn dit oude krachten die gemakkelijk de kop op kunnen steken. Door intensieve samenwerking tussen BDI's en alle systeemspelers wordt een kansrijk en hoopgevend alternatief opgebouwd.

Op 2 november 2017 werd in Driebergen een symposium over nieuwe economie gehouden, met bijdragen van hoogleraren, banken en ministeries. Ook bij DGTU gaat het om het opbouwen van een nieuwe economie.

⁵ Gebaseerd op het werk van Johan Riemens

Bijlage 2: Praatstuk voor gesprekken

De rol van 'systeemspelers' in de opschaling van bottom-up duurzaamheidsinitiatieven en in systeemverandering

Bewonersinitiatieven die zich richten op sociale, ecologische of economische duurzaamheid, ervaren interne en externe factoren voor succes en mislukking. Alles hangt af van de hierbij betrokken mensen en de context waarbinnen die functioneren.

Intern kunnen er bijvoorbeeld in een groep initiatiefnemers botsingen zijn tussen karakters, of kan er juist sprake zijn van een positieve chemie. Benodigde kwaliteiten, kennis en middelen kunnen ruim voorradig zijn of juist ontbreken. Zo zijn er veel interne factoren te noemen waardoor een bottom-up duurzaamheidsinitiatief (BDI) kan groeien en bloeien, of verongelukken.

Een BDI definiëren we hier als een initiatief van burgers/bewoners, dat zich richt op duurzaamheid (in brede zin). Hierin participeren vaak sociale ondernemers, of er komen sociale ondernemers uit voort. Initiatieven die voortkomen uit sociale ondernemers of ngo's en 'startups' worden hier niet als BDI beschouwd. Het project focust op de Provincie Utrecht.

Een BDI kan sterker worden door verbinding en uitwisseling met andere BDI's. Door te leren van elkaar in informele of formele Communities of Practice kan de eigen kracht enorm toenemen (empowerment). Facilitatoren, sociale ondernemers en onbetaalde deskundigen, uit allerlei maatschappelijke geledingen, kunnen persoonlijk meedoen in een BDI en/of actief zijn met bijvoorbeeld het organiseren van netwerken en bijeenkomsten. Zeer krachtige BDI's hebben in principe een systeemveranderende potentie.

Daarnaast zijn er externe factoren en actoren die behulpzaam of frustrerend werken. Dit zijn zaken waar de BDI's relatief weinig invloed op hebben, tenzij door lobbyen en druk uit te oefenen. Te denken is aan aspecten die inherent zijn aan het systeem/het 'regime': structuren, gewoontes, protocollen, wetten, visie en beleid, experimenteeruimte, gevestigde belangen en beschikbaarheid van geld en middelen. Personen binnen structuren kunnen bijvoorbeeld soepel of rigide omgaan met regels. **Er zijn faciliterende en frustrerende ambtenaren, ondernemers, kennisinstellingen en ngo's. Deze systeemspelers kunnen 'naast' of juist 'tegenover' de BDI's staan, of er eenvoudigweg nog geen contact mee hebben.**

Bedrijven kunnen BDI's helpen met expertise en geld of hen juist tegenwerken als ze hen als bedreigend of als oneerlijke concurrenten ervaren. Hierbij is het belangrijk te begrijpen dat ambtenaren en ondernemers meer dan BDI's vastzitten in systemen en regels. Alleen door creatief en out-of-the-box denken en handelen, en vertrouwen en gelijkwaardigheid kunnen alle actoren zich bevrijden uit een onduurzaam systeem, en kan er genoeg ruimte geschapen worden voor duurzaam bottom-up initiatief.

In dit deelproject kijken we alleen naar deze 'externe factoren', waar de invloed van BDI's ophoudt en waar de invloed van systeemspelers begint.

Alle hens aan dek!

Gezien de enorme maatschappelijke opgaven en toenemende spanningen in de wereld, zouden alle belemmeringen, waardoor teveel BDI's stranden, verwijderd moeten worden. Het 'regime' zelf moet urgent verduurzaamd worden: er moet gezamenlijk een structuur worden opgebouwd waardoor een maximaal aantal BDI's kan slagen.

De analogie van de moestuin

Buurtmoestuinen zijn een van de populairste burgerinitiatieven. Hierin werken meestal ervaren en beginnende tuinders met elkaar samen. Naast alle uitdagingen die er zijn om midden in een wijk of dorp een moestuin te beginnen, is er de vraag hoe je met succes groenten en fruit kweekt. Is de grond vruchtbaar of stenig? Hoe verbeter je de vruchtbaarheid? Wat doe je met belagers als vogels, slakken en luizen? Is er gevaar van vandalisme? Hoe groeit een tomatenplant uit een zaadje en hoe voorkom je phytophthora? Er gaat veel mis -en daar leer je van. Het is een hele kunst om de juiste aanpak te vinden en een optimale habitat te scheppen, zodat de moestuin mooie en smakelijke producten opbrengt waar iedereen trots op is. Waar ligt het juiste evenwicht tussen teveel en te weinig beschermen, liefde en afharderen, nurturing en empowerment?

De contextbenadering binnen het Transitielab

Het Transitielab, mede ontstaan vanuit De Grote Transitie Utrecht en gefinancierd door de Provincie, gaat experimenteel op zoek naar effectieve en creatieve methodes (interventies) om een aantal gemotiveerde BDI's op te schalen. Deze BDI's gaan van elkaar leren en zich verbinden met systeemspelers die daarvoor open staan.

De contextbenadering is voor BDI's een belangrijk onderdeel in het Transitielab. Externe factoren zijn even belangrijk als interne factoren. Dit deelproject binnen het Transitielab focust op het zo goed mogelijk onderzoeken van de context en doet aanbevelingen hoe de context geoptimaliseerd kan worden.

BDI's melden veelvuldig dat ze in hun (door)groei belemmerd worden, grote moeite hebben om aan de vaak zeer beperkte middelen te komen, tegenwerking ondervinden of gefrustreerd en gemarginaliseerd raken. Ook BDI's die experimentele ruimte en beschermende omstandigheden verkrijgen, kunnen makkelijk verongelukkig als ze later te maken krijgen met de 'harde werkelijkheid'. Dit deelproject maakt BDI's bewust van de inperkende macht vanuit het regime. De andere kant van de medaille is dat gemotiveerde systeemspelers vele mogelijkheden hebben om de groeiruimte voor BDI's te vergroten en in de praktijk vaak een belangrijke faciliterende rol hebben. We focussen op de positieve rol die systeemspelers kunnen spelen.

De centrale vragen zijn:

Wat kunnen systeemspelers in de regio Utrecht doen om BDI's te helpen opschalen?

1. Rechtstreekse facilitering behoeften BDI's door: coaching initiatiefnemers, leren, professionalisering en leiderschap, assertiviteit, netwerken en gezamenlijke kracht, zichtbaarheid
2. Beïnvloeding van andere systeemspelers:
 - aantrekkelijke ondersteunende visie op De Grote Transitie (een 'wenkend perspectief')
 - vernieuwing spelregels voor groeiruimte (wet- en regelgeving: tijdelijk en permanent)
 - ruimte scheppen voor financiering en beloning
 - BDI's toegang verstrekken tot netwerken
3. Wat ziet u als rollen voor de Provincie Utrecht en voor de Utrechtse gemeenten?